

Arşiv

Bu bölümde, Türkiye’de sinemanın tarihine ilişkin arşiv raflarından çıkardığımız dört yazı yer alıyor. Arşiv belgelerinden üçünü Türkiye’de sinemaya dair yazılmış öncü tarihçe denemeleri oluşturuyor. İlk tarihçe 1933 yılına ait ve Türkiye Büyükelçiliği Müsteşarı Eugene M. Hinkle tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı’na sunulmuş. 1930’larda Türkiye’de sinemanın durumuna dair kapsamlı bir portre sunan bu çalışmanın bazı bölümlerinin Türkçe çevirisine yer verdik. Bu çalışma ve özeti niteliğindeki Hilmi Malik Evrenol’un *Türkiye’de Sinema ve Tesirleri* kitabıyla ilgili bir değerlendirmeyi Kitabiyat sayfalarımızda bulacaksınız. İkinci belgemiz, sinema tarihlerinde sıkça referans verilen Rakım Çalapala’nın “Türkiye’de Filmcilik” başlıklı çalışması. Yerli Film Yapanlar Cemiyeti’nin *Filmlerimiz* adını taşıyan kitapçığında (kitapçığın içinde yayın tarihi bulunmamakla birlikte içindeki ilanlar, bize Cemiyet’in kurulduğu 1947’de değil 1948’de yayınlanmış olabileceğini düşündürüyor) yer alan bu yazı, çoğu zaman belirtilmese de, Türkiye’de sinema konusunda yazılan pek çok çalışmaya kaynaklık etmiş. Bu iki yazıyı izleyen bir diğer tarihçe ise, Nurullah Tilgen’e ait. Yazar, 1953’de *Yıldız* dergisinde yayınlandığı “Türk Filmciliği Dünden Bugüne” adlı çalışmasını, genişleterek 1956’da *Yeni Yıldız* dergisinde “Bugüne Kadar Türk Filmciliği” başlıklı yazı dizisini yayımlar. Düzensiz aralıklarla yayınlandığı için ulaşılmaması güç olan bu yazı dizisi, ilk kez toplu olarak okurun karşısına çıkıyor.

Sinemanın başlangıç yıllarına ilişkin araştırmaların sınırlı oluşu nedeniyle, özellikle Çalapala ve Tilgen’e ait tarihçeler uzun yıllar araştırmacıların temel başvuru kaynağı oldu. Bu yazıların bir arada basımının, aralarında kurdukları diyalogun daha iyi anlaşılması ve tekrarlanan bazı yanlış bilgilerin düzeltilmesi açısından yararlı olacağını düşünüyoruz. İşte kısa bir örnek:

1902’de İstanbul’a daha modern bir makineye sahip bir Fransız geldi, ancak Sultan’ın emri nedeniyle bu aletin yurda girişine gümrük tarafından izin verilmedi. İstanbul’daki Fransız

Büyükelçisi Cambon, o tarihlerde geçerli olan kapitülasyonlar sayesinde, aletin ülkeye girişini sağladı. Söz konusu Fransız kısa filmlerini Theatre des Variete ismini taşıyan Fransız Tiyatrosu'nda gösterdi (Hinkle)

Bir sene sonra, yani 1902'de Cambon isminde bir Fransız daha modern bir makine ile İstanbul'a gelmiş ve müşkülâtlâ makinasını ve filmlerini İstanbul gümrüğünden kurtararak resmimlerini Theatre des Variete ismini taşıyan Fransız Tiyatrosu'nda göstermeye başlamış. ... (Malik Evrenol)

Ertesi yıl (1897) Cambon adında bir Fransız elinde Weinberg'in Pathé markalı makinesinden daha mükemmel bir makine ile memlekete gelmiş ve bugünkü Şenses Tiyatrosu'nun bulunduğu Varieté Tiyatrosu'nda filmler göstermeğe başlamış ve daha fazla rağbet görmüştür. (Tilgen)

Burada kastedilen gümrük olayı büyük olasılıkla *Cinématographe*'ı tanıtmak için 1896'da İstanbul'a gelen Lumière çalışanlarından Louis Janin'in başından geçenler (Bu konuda ayrıntılı bilgi için Mustafa Özen dosyamızda yer alan yazısına ve Ali Özuyar'ın *Devlet-i Aliyye'de Sinema*, Ankara: De Ki Basım Yayın, 2007 çalışmalarına bakılabilir). Ancak, İstanbul'daki gösterimleri düzenleyen kişi, Çalapala'nın doğru biçimde saptadığı gibi ressam Henri Delavallée'dir (Mustafa Özen, "Hareketli resimler' İstanbul'da, 1896-1908", *Kebikeç* 27: 183-189).

Arşiv bölümündeki son yazı ise, Nusret Kemal imzalı bir film eleştirisi. Muhsin Ertuğrul *Söz Bir Allah Bir* (1933) filmi ele alan bu eleştiri ise, gerek dönemin popüler filmlerine ilişkin yaygın bakış açısını temsil etmesi gerekse film eleştiri geleneğinin başlangıcı açısından önemli bir örnek.

Bu yazıların tıpkıbasımına yer verirken, yalnızca saptayabildiğimiz dizgi ve yazım yanlışlarını düzeltmekle yetindik. Birliktelik sağlamak açısından film adlarını italik olarak vurguladık.

Ahmet GÜRATA

Modern Türkiye’de Sinema

Eugene M. HINKLE

I. Türkiye’de Sinemanın Tarihçesi

Türkiye’de sinema 1923-1924 yılına kadar önem verilen bir uğraş olmamakla birlikte, tarihçesi 1901 yılına kadar uzanır. O yıl ilk sinema cihazını İstanbullulara tanıtan Weinberg, Beyoğlu’ndaki Concordia (Konkordia) Tiyatrosu’nda 30-40 metre uzunluğunda kısa filmler göstermeye başlamıştır. Bu filmler vodvil numaraları arasında gösterilmekteydi. Görmüş olduğu rağbetten cesaret bulan Weinberg bu filmleri Ramazan ve bayramlarda İstanbul tarafında göstermiştir. Şehzadebaşı’ndaki Fevziye Kırathanesi’ndeki gösterimler de aynı şekilde başarılı olmuş ve halk arasında rağbet görmüştür. Türkler bu eğlenceye ‘Canlı Resim’ adını vermişti. Her türlü modern icata karşı kuşku duyan Sultan Abdülhamit bile, Weinberg’in çabalarıyla ilgilenmiş ve onu saraya çağırarak gösterimler düzenletmiştir.

1902’de İstanbul’a daha modern bir makineye sahip bir Fransız geldi, ancak Sultan’ın emri nedeniyle bu aletin yurda girişine gümrük tarafından izin verilmedi. İstanbul’daki Fransız Büyükelçisi Cambon, o tarihlerde geçerli olan kapitülasyonlar sayesinde, aletin ülkeye girişini sağladı. Söz konusu Fransız kısa filmlerini Thearre des Variete ismini taşıyan Fransız Tiyatrosu’nda gösterdi. Abdülhamit de, misafirleri olduğunda ya da haremını eğlendirmek istediğinde, kendisini saraya davet ederek gösterimler düzenlemiştir. Sultan bu hizmetlere karşılığında, artık Weinberg’le birlikte çalışan bu Fransıza maddi iltifatta bulunmuş, bunun üzerine adam epey yüklü bir servet yaparak ülkesine dönmüştür. Weinberg, tiyatrolarda, (genellikle açıkavadaki) kahvehanelerde ve Taksim Bahçesi’nde gösterimlerini sürdürmüştür. Ancak II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 1908’e kadar İstanbul’da düzenli gösterim yapan bir sinema salonu açılmamıştır. Osmanlı’da ilk sinema salonunu İmparatorluğun diğer yerlerine oranla daha serbest bir rejimin hüküm sürdüğü Selanik’te açılmıştır. Selanik’te ilk film gösterimlerinin 1904’te yapıldığı tahmin edilmektedir.¹

¹ Hilmi Malik Evrenol şu ifadeye yer veriyor: “Bu tarihten (1908) bir kaç sene evvel ilk sinema Selanik’te deniz kenarındaki Beyaz Kulede gösterildiğini ve filmlerin birini bizzat kendim gördüğümü çok eyi hatırlarım” (1933, 8).

İstanbul'daki ilk sinema binasının Beyoğlu'ndaki İngiliz Büyükelçiliği'nin arkasındaki bir kahvehane'nin yerine açıldığı ve burada geceleri film gösterildiği belirtilmektedir. Buna benzer bazı sinemalar faaliyet göstermeye başlasa da, ilk modern yerleşik sinema salonu 1914'te Beyoğlu'nda Palas adıyla (bugünkü Chik) açılmıştır. Bunu Magic (Majik) Sineması izlemiştir. Bundan evvel takriben 1912 senesinde İzmir'de Kordon boyunca büyük bir sinema binası yapılmıştı. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da çok az sinema salonu bulunuyordu ve bunlara çoğunlukla yabancılar gidiyordu. Ancak, Enver ve Talat Paşa gibi bazı üst düzey yetkililer bu gösterimlere sık sık katılıyordu.

Dünya Savaşı'nda önce Osmanlı İmparatorluğu'nda gösterilen filmler, özellikle dünya çapında popüler olan İtalyan filmleri ve bir kısım İskandinav filmleriydi. 1914-1918 yılları arasında ise, diğer ülkelerin filmlerine katı bir sansür uygulandığı için, gösterilen filmlerin tamamına yakını Alman filmlerinden oluşuyordu. Ancak, çoğunluğu yabancılardan oluşan sınırlı sayıdaki sinema izleyicileri, aşk ve cinsellik içeren Latin tarzı filmleri, aksiyon ve macera ağırlıklı Alman filmlerine yeğliyordu. Bu nedenle de, Mütareke'den sonra İtalyan ve Fransız filmleri yeniden popülerlik kazandı. Alman filmlerine benzer zorluklarla karşılaşan Amerikan filmleri ise, 1921'den itibaren giderek artan sayılarda gösterilmeye başlandı. Macera ve kovboy dizileri en popüler Amerikan filmleriydi ve bu tür filmlere talep gün geçtikçe artmaktaydı. Alman ve Amerikan filmleri giderek Fransız filmleriyle rekabet etmeye başladılar. Sesli filmlerin başlangıcı olan 1930'da, Fransız, Alman ve Amerikan filmlerinin pazar payı hemen hemen aynıydı, ancak Amerikan yapımları giderek paylarını arttırdı. Türkiye'de sinemacılık açısından sessiz film den sesli filme geçiş dönemi, dil sorunu nedeniyle oldukça sıkıntılı geçti. Başlangıçta sinemaya giden izleyici sayısının önemli ölçüde azalmasına karşın halk giderek sesli filme alıştı.

1920'ye kadar Türkiye'de sinema sayısı oldukça sınırlıydı. Çoğu İstanbul'da, bir bölümü de İzmir'de olmak üzere 10 kadar sinema salonu bulunuyordu. 1923'ten itibaren sinema salonu inşasına hız verildi ve 1924-1927 yılları arasında bir çok sinema açıldı. Bugün Türkiye'de 130 sinema bulunuyor. Öte yandan, Mütareke sonrasında genel olarak sinemacılık oldukça yavaş gelişme göstermiştir. Müslüman kadın ve erkeklerin beraber sinemaya gitmesi 1919'dan sonra başlamıştır. 1908 Jön Türk Devrimi'nin ardından İstanbul yakasında kadınlara özel seanslar düzenlenmekteydi, fakat gelenekler kadın-erkek birarada film izlenmesini engelliyordu. Bazı Batılılaşmış liberal Türkler eşlerini Avrupalı gibi tanıtarak film izlemeye götürüyorlardı. Ancak, bu seyrek rastlanan ve tehlikeli bir yoldu, zira bu yola başvuran kişilerin yakalanması skandala ve tutuklanmaya yol açabilirdi. Dünya Savaşı sırasında sinemalar genellikle ortadan bir duvarla ya da perdeyle ikiye bölünmüştü, bir tarafta erkekler bir tarafta kadınlar oturuyordu. Mütareke döneminde Asya yakasında Kadıköy'deki sinemalarda bulunan localarda Türkler eşleriyle

birlikte oturuyordu. İlginçtir, Kadıköy kısmen şehrin banliyösü ve sayfiye yeri sayıldığından dolayı, Cumhuriyetin ilk yıllarında, eski geleneklerin yıkılmasında Beyoğlu'na ve İstanbul'un diğer semtlerine öncülük etmiştir. Kadıköy'deki Türkler Avrupa yakasındaki Beyoğlu'na oranla daha serbest ve daha az gösterişçiydi. 1923'te Ankara'da kadınlara ve erkeklere ayrılmış iki ayrı bölümü olan bir sinema bulunuyordu. Ancak, zamanla kadınlar erkeklerle birlikte oturmaya başladılar. İstanbul'da ise, kadın ve erkek karışık gösterimlerin sayısı daha yavaş artış gösterdi. Kadınların çarşaf ve başörtüsü kullanmayı bıraktıkları ve reformların uygulamaya konulduğu 1924, 1925 ve 1926 yıllarında, kadınlar Avrupa'da olduğu gibi kamusal alanlara daha serbestçe dahil olmaya başladılar.

II. Film

Türkiye'ye ithal edilen film sayısı ile ilgili bir istatistik bulunmamaktadır. Ancak, Türkiye'nin toplam film ithalatının üçte birini ABD yapımlarının oluşturduğu tahmin edilmektedir. Buradan hareketle, resmi ABD istatistiklerine dayanarak 1931'de Türkiye'nin 50,000 metre sessiz (4800 Dolar) ve 400,000 metre sesli film (30,000 Dolar) ithal ettiğini söyleyebiliriz. Bu rakamlar tahminidir.

Aşağıdaki tablodan görülebileceği gibi, Türkiye Amerikan filmleri için görece sınırlı bir pazardır:

1931'e kadar ABD'den ithal edilen film sayısı (\$)

Ülke	Sesli	Sessiz	Sinema S.
Mısır	2157	31,670	-
Romanya	830	16,778	279
Yunanistan	1648	15,980	185
Yugoslavya	2729	12,568	362
ve Arnavutluk			
Türkiye	1632	10,410	130

Dağıtım

Türkiye'de filmler genel olarak iki yoldan dağıtılmaktadır: İstanbul'da şubeleri olan yabancı film şirketleri tarafından ve yabancı film şirketlerinin temsilciliğini ya da dağıtımcılığını üstlenmiş sinema salonları tarafından. Türkiye'de şubesi bulunan yabancı film şirketleri Fox ve Metro Goldwyn Mayer'dir. Bu şirketler, pek çok sinemaya film kiralamakla birlikte, Türkiye genelindeki dağıtımla ilgilenmezler. Türkiye genelinde dağıtım, yerel temsilciler ve dağıtımcılar aracılığıyla yürütülür. Temsilci genellikle sinema salonu sahibidir ve yabancı dağıtımcının yıllık toplam gelirinden belirli bir

yüzde almak üzere anlaşır. Yalnızca Paramount şirketinin münhasır bir temsilcisi bulunmaktadır. Diğer temsilcilikler ise yalnızca film seçiminde ilk tercih hakkına sahiptirler, ancak Türkiye genelindeki dağıtım hakları üzerinde karar sahibi değildirler. Öte yandan, dağıtımcılar kendi sinemalarında göstermek ya da Türkiye genelinde dağıtmak üzere yabancı şirketler tarafından yapılmış bir filmin haklarını satın alırlar.

(...)

Pazarının sınırlı oluşu, filmler için ödenen bedeli de doğrudan etkiler. Yakın zamana kadar, sessiz filmler özellikle Anadolu'da geniş bir pazara sahipti, bu nedenle de sinema salonları oldukça ucuza film kiralayabiliyordu. Örneğin Harold Lloyd'un bir komedi filmi Türkiye genelinde 78 sinemada gösterilmişti. Sessiz filmlerin popülaritesi, sesli filmin gelişi ve ekonomik bunalım nedeniyle azaldı. Uzun metraj bir sesli film, ilk iki haftası İstanbul, Ankara ve İzmir'deki birinci ve ikinci vizyon sinemalarda olmak üzere, Türkiye'de en fazla altı hafta gösterimde kalıyor. Bir filmin gişesinden elde edilen gelir genellikle 3,000 lirayı aşmıyor. Yapımcıdan bir film alan yerel bir sinema salonu sahibi, filmin Türkiye genelinde gösterim hakkı için 1,000-2,500 lira arası, her bir kopya için de 400-800 lira ekstra ödüyor. Türkiye'de bugüne dek bir film için ödenen en yüksek bedel Alman yapımı *Hacı Murat* için verilen 10,000 liradır.

(...)

III. Yerli Yapımlar

Türkiye yerel bir film sanayiinin kurulması için gerekli girişim ve cesarete sahip bir ülke. Yakın Doğu ve Balkanlarda faal bir film stüdyosuna sahip yegane ülke. İlk Türk filmi *Pençe* ismi altında 1916'da Donanma Cemiyeti tarafından hazırlanmıştı. Bu bir nevi casus filmi idi. Bunu müteakip 1919'da Harp Malulleri Cemiyeti, *Binnaz* ve *Mürebbiye* isimlerini taşıyan iki film hazırlamıştır. Filmlerden birincisi bir savaş ve aşk hikâyesiyken, ikincisi Hüseyin Rahmi'nin romanından uyarlanmıştır. Bu filmdeki Fransız mürebbiye ahlâken düşkün olduğundan, filmin gösterimi Fransız sansürü tarafından yasaklanmıştır.

Bu önemli çabaların yanı sıra, İstanbul'daki ilk sinema filmleri 1920-1922 arasında Kemal Film kumpanyası tarafından hazırlanmıştır. Bu altı film şunlardır:

1. *İstanbul Trajik* (1920), İstanbul'da geçen dramatik bir aşk hikâyesi.
2. *Ateşten Gömlek* (1921), Halide Edip'in *İstiklâl Savaşı*na ilişkin romanından uyarlanan yurtsever bir film.
3. *Nur Baba* (1921) (Fransızca adı *Les Mystères du Bosphore*), Yakup Kadri'nin Bektaşî tarikatıyla ilgili *Nur Baba* romanından uyarlanmıştır.

4. *Kız Kulesi Faciası* (1922), Üsküdar açıklarındaki Kız Kulesi Feneri'nde geçen bir aşk hikâyesi.

5. *Leblebici Horhor* (1922), meşhur bir Türk opereti.

6. *Sözde Kızlar* (1922) Peyami Safa'nın Türk kızlarının yaşamı hakkındaki romanından uyarlanmıştır.

Bu altı filmden *Ateşten Gömlek* halen Türkiye genelinde gösterilmekte ve önemli ölçüde rağbet görmektedir.

İpekçi Kardeşler adlı film şirketi kuruluncaya kadar Türkiye'de bu saydıklarımızın dışında film üretilmemişti. İpekçi Kardeşler bugün Türkiye'nin tek film yapım şirketidir. Şirket 1931'de Paris'te ilk Türk sesli filmi olan *İstanbul Sokakları*'nı ve *Kaçakçılar*'ı çekti. Bu filmlerden ilki Türkiye'deki yaşamla ilgili abartılı bir melodram, ikincisi ise çok fazla aksiyon içeren bir macera filmidir. Her iki film de Paris'teki Paramount stüdyolarında gerçekleştirilmiştir.

1932'de İpekçiler, İstanbul'daki kendi stüdyolarına taşınmıştır. Burada son derece mükemmel modern cihazlarla üç film yapmışlardır: *Bir Millet Uyanıyor*, *Karım Beni Aldatırsa* ve *O Kakos Dromos (Fena Yol)* adlı Yunan filmi. Bunun yanı sıra bir dizi kısa film ve haber filmi de çekmişlerdir. Bu filmlerden ilki, *Bir Millet Uyanıyor*, İstiklâl savaşı ve işgal döneminde geçen yurtsever bir filmidir. Teknik açıdan oldukça kaba olmakla birlikte, Türkiye'nin pek çok yetenekli erkek oyuncuya sahip olduğunu göstermektedir. Bu oyuncuların bir çoğu, Kemal Film'in daha önceki yapımlarından yetişmişlerdir. *Karım Beni Aldatırsa* adlı ikinci film, Avrupa yapımlarını taklit eden hafif bir operet filmidir. Yapım koşulları açısından bir ilerlemeye işaret etmektedir. Dil avantajı ve eğlendirmeye yönelik olması nedeniyle, film İstanbul'daki birinci vizyon bir sinemada dört hafta gösterimde kalmıştır. Bu Türkiye'de bir film için rekordur. Üçüncü film bir Yunan sesli filmi olup, 1933'te İpekçi stüdyolarında Yunan oyuncularla çekilmiştir. Film yalnızca İstanbul'da değil, Atina'da da büyük başarı sağlamış, dört sinemada birden gösterime girmiştir. İpekçi stüdyosunun imkânları Amerikan ve Avrupa stüdyolarıyla karşılaştırıldığında son derece sınırlı ve ilkel olduğundan, bu filmler oldukça zayıftır. Eğer maddi imkânlar yeterli olsaydı, hiç kuşkusuz pek çok sahnenin yeniden çekilmesi gerekirdi. İpekçi Kardeşler 1933'de dört Türk ve iki Yunan filmiyle birlikte bir dizi kısa film ve haber filmi çekmeyi planlıyor. Türkiye'de her yıl ortalama 150 film gösterime giriyor. İpekçilerin yapımları bunun çok küçük bir yüzdesini oluşturuyor. İpekçi Kardeşlerin üretecekleri filmlerin Avrupai tarzdaki operetler olacağı tahmin ediliyor, zira Türk halkı bu tarz filmleri talep ediyor.

Beş sinema salonu işleten ve Paramount şirketinin Türkiye temsilcisi olan İpekçi Kardeşlerin, 375 metrekare büyüklüğündeki stüdyoları için 125,000 lira yatırım yaptıkları belirtiliyor. Stüdyoda Alman ses kayıt (Tobis-Klang) ve Fransız film baskı (Debry) makinaları bulunuyor. 1932'de üretilen – 2,800 ve 3,000 metre uzunluğundaki – iki Türk filmi ortalama 30,000 liraya (yaklaşık

15,000 \$) mal olmuştur. Bu Avrupa ve Amerikan şirketleri için düşük bir rakam olsa da, yapım maliyetlerinin az olduğu Türkiye için önemli bir yatırımdır. Örneğin filmin baş erkek oyuncusu aylık 500 lira (250 \$) alırken, diğer önemli roller için biçilen ücret 50 lirayı (25 \$) geçmemektedir. İpekçi Kardeşlerin stüdyolarına yaptıkları yatırımın miktarı dikkate alındığında, filmlerinin, popüler oluşuna ve yabancı filmlerden daha iyi hasılat elde etmelerine karşın, maliyetlerini karşılayamadığını söyleyebiliriz. İpekçi yapımları Türkiye dışında da, Türkçe ve Yunanca konuşulan ülkelere de satılıyor: Mısır, Filistin, Suriye, İran, Bulgaristan ve Yunanistan. Bu nedenle Türk film sanayii önemli bir pazar şansına sahip. Eğer anılan ülkelere bazıları kendi film sanayilerini kuramazlarsa, bu pazar daha da genişleyebilir. Film sanayiinin gelişmesi ise, önemli oranda, yetişmiş eleman, deneyimli yönetmen ve elbette Türkiye’de yeterince olmayan sermaye bulunmasına bağlıdır.

Bir kaç Alman ses ve film uzmanı hariç, İpekçi Kardeşler çalışanları Türktür. Ancak bunlardan bir kısmı Selanik’ten göçen ve daha sonra İslamı seçen Musevilerdir. Türkiye’nin yegane deneyimli yönetmeni, İpekçi Kardeşler hesabına çalışan ve Türk Ulusal Tiyatrosu Darülbekâi’nin yönetmeni olan Ertuğrul Muhsin Beydir. Bir dönemde Rusya’da sinema sektöründe çalıştığından özellikle Rus etkisi altındadır. Muhsin Bey ayrıca Almanya’da eğitim görmüş ve Hollywood’u da ziyaret etmiştir. 1920-22 arasındaki Kemal Bey filmleri de dahil bütün Türk yapımlarının yönetmenidir. Cumhuriyet döneminin en önemli şairlerinden Nazım Hikmet Bey de, senaryolar yazmakta ve yönetmenlik denemelerinde bulunmaktadır. Hikmet, Rusya’dan çok fazla etkilenmiştir ve genellikle “Komünist Şair” olarak anılmaktadır. Diğer bir önemli senaryo yazarı ise, *Bir Millet Uyaniyor*’un yazarı romancı Nizamettin Nazif Beydir. İpekçi yapımlarının müzikleri bile Türkler tarafından bestelenmektedir. Bu bestecilerin en tanınmış ise, bestelerinde eski Türk müziği ile Avrupa temalarını birleştiren Muhlis Sabahattin Beydir. İpekçi filmlerinde rol alanlar ise Darülbekâi oyuncularından seçilmektedir.

İpekçi yapımları, genel olarak Fransız ya da Rus etkisi altındadır. Senaryosu Nazım Hikmet Bey’e ait olan *Karım Beni Aldatırsa*, Fransız müzikal revü filmlerinin havasındadır. Yine Nazım Hikmet’in yönetiminde çekilen ve İstanbul’da 30 yıl önceki bir Ramazan akşamını konu alan *Karagöz* adlı kısa film ise Rus üslubunda gerçekleştirilmiştir. Rus film tekniğinin izlerini *Bir Millet Uyaniyor*’da da görmek olası. Gerekli sermayenin bulunmadığı ve yalnızca en basit sahnelerin çekilebildiği böyle bir ortamda, yapımların çoğunda Rus film tekniğinin etkisi gözlenmektedir. En önemli erkek oyuncular Talat, Rahmi, Hazım, Galip ve Vasfi Rıza beylerdir. Erkek oyuncuların sayısının çokluğuna karşın, iyi kadın oyuncu sayısı azdır. Kadın oyuncular arasında kayda değer en önemli isim, 1929’da Türkiye güzeli seçilen Feriha Tevfik’tir. Sinemaya yeni kadın yıldızlar kazandırılması için denemeler sürdürülmektedir. Bu amaçla yakında İstanbul’da düzenlenecek olan yarışma, gazetelerde geniş ölçüde duyurulmaktadır. Bugüne kadar yarışmaya ellinin üzerinde başvuru olmuştur.

Türkler doğal olarak oyunculuğa yatkın olduklarından, filmlerde bu konuda bir eksiklik duyulmayacağı muhakkaktır.

Hükümet Propagandası Olarak Film

Türkiye'de herhangi bir propaganda tarzı ile ilgili çok az şey bilinmektedir, zira yetkiler bugüne dek bu yöntemlere başvurmak durumunda kalmamışlardır. Bu nedenle de hükümet, görüşlerini halka yaymak için sinemadan hemen hemen hiç yararlanmamıştır. Yalnızca Ankara'daki Halkevi eğitici filmlerle bu yönde bir girişimde bulunmuştur. Halkevi, özellikle Türkiye'deki olaylarla ilgili düzenli haber filmi göstermeyi planlamaktadır. Yetkililer filmin bir propaganda aracı olarak kullanılması konusunu dikkatle değerlendirmektedir. Türkiye'de okuma-yazma oranının düşük oluşu, radyo ile birlikte sinemayı, kapsamlı bir propaganda kampanyası çerçevesinde halkın geniş bir kesimine ulaşma yönünden en uygun araç kılmaktadır.

İpekçi Kardeşler, Türkiye ile ilgili az sayıda haber filmi üretmekte, bunlar Ufa şirketi aracılığıyla Avrupa'da dağıtılmaktadır. Zaman zaman İpekçi Kardeşler'e, Meclis'in açılışı ya da ulusal bayramlardaki askeri geçitler gibi olayları filme almaları yönünde talepler gelmektedir. Bunların dışında resmi olarak film çekimi gerçekleştirilmemektedir. Gazi'nin kendisi de ender olarak filmlerde görünmektedir. 1931'de Anadolu'ya yaptığı seyahatin resmi olarak belgelenmesi için yanına bir kameraman almıştır. Ancak bu bir istisnadır. Gazi'nin bu türden tanıtım faaliyetlerine karşı ilgisizliğinin tipik bir örneği, Fox Film şirketinin 1930'da çektiği filmidir. Çiftlik'te çekilen, Gazi ile birlikte ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew'in konuşmalarını içeren filmin Amerika ve Avrupa'da dağıtılması planlanıyordu. Ancak Gazi'nin, vücudunun bir bölümünün çerçevenin dışında kaldığı gerekçesiyle bu filmin gösterimine izin vermemesi nedeniyle, ülkenin tanıtımına yönelik bir altın fırsat kaçırılmıştır.

Hiç kuşkusuz, o tarihten bu yana Gazi sinema konusunda daha duyarlı hale gelmiştir. Çankaya'da yeni inşa ettirdiği köşkünde gelişmiş bir ses ve projeksiyon sistemi bulunmaktadır. Burada Ankara'da gösterime giren filmler düzenli olarak sergilenmektedir. Gazi bilhassa haber filmlerinden hoşlanmaktadır.

Yabancı film teknikleri arasından Ankara'da en çok etki yaratan hiç kuşkusuz Rus üslubu olmuştur. Çocukların suça yönelmesini ele alan ve mükemmel bir film tekniğine sahip olan *Mustafa*² adlı Rus filmi, Türk yetkililer üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Yerli senaryo yazarları ve yönetmenleri Rus yöntemlerini taklit etmektedirler. Bu yıl Rus yönetmen Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ülkeyi gezerek her iki ülkedeki değişim ve bağımsızlık mücadelesini gösteren dev bir Rus-Türk filmi için malzeme toplamıştır.³ Ancak, filmin

2 Özgün adı *Putyovka v zhizn (Hayat Yolu)* (Nikolai Ekk, 1929). [e.n.]

3 Sözü edilen Sergey Yutkeviç'in *Türkiye'nin Kalbi Ankara (Ankara - serdtsee Turtsii, 1934)* filmidir. [e.n.]

finansmanıya ilgili bir yanlış anlama nedeniyle müzakereler durma noktasına gelmiştir. Yakında yönetmen Muhsin Ertuğrul Beyin Rusya'ya giderek filmin senaryosuyla ilgili görüşmelerde bulunması beklenmektedir.

Yerli ürünlere ilişkin ilk reklam filmi de yakın bir tarihte gerçekleştirilmiştir. Bugün pek çok Türk şirketi ürünlerini kısa filmler aracılığıyla tanıtmaktadır. Ayrıca, Tekel ürünlerinin tanıtımı amacıyla Avrupa ve Amerika'da gösterilecek ve tamamen Türk yapımı bir film için de çalışmalar sürdürülmektedir. İpekçi stüdyosu tarafından çekilecek film, iki bölümden oluşmaktadır: ilk bölümde tütün yetiştiriciliği ve sigara üretimine yer verilirken, ikinci bölümde şarap ve likör üretimi gösterilecektir. Filmde 1932 Kainat Güzeli Keriman Hanımın da rol alması beklenmektedir.

(...)

IV. Sinemalar

Sinemalar Anadolu'ya kadar yayılmıştır. On yıl öncesine kadar İstanbul ve İzmir dışında hemen hemen hiç sinema salonu bulunmuyordu. Bugün Türkiye'de 79 yerleşim biriminde 130 sinema bulunuyor. Bu sinemaların toplam koltuk kapasitesi 60,170'dir. Koltuk sayısının sınırlı olması, sinemaya gidenlerin oranının küçük bir yüzdeyle sınırlı kalması anlamına geliyor. Her sinemada günde dört seans gösterildiğini ve bu salonların tam kapasiteyle çalıştığını varsayacak olursak, bu günde 120,340 seyirci anlamına gelir ki, toplam nüfusun (13,187,514) yalnızca % 0.85'i demektir. Ayrıca, sinema salonuna sahip yerleşim birimlerinin toplam nüfusu 5 milyonun altındadır. Bu da nüfusun % 66'sının sinemaya gitme şansı bulunmadığını gösterir. Bu da demektir ki, Türkiye'de sinema halkın ancak sınırlı bir kesimine ulaşmakta, nüfusun yaklaşık % 90'ı bu olanaktan mahrum yaşamaktadır. Öte yandan, unutmayalım ki, geriye kalan % 10'luk kesim ülkenin önemli bir kesimini oluşturmakta ve ilerici bir nitelik taşımaktadır.

Sinema salonlarının önemli bir bölümü büyük kentlerde: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Eskişehir; Karadeniz kıyısındaki kentler; İzmir yakınlarındaki zengin tarım alanları. Sinema salonlarından 59'unda ses sistemi bulunurken, 71 salonda sessiz film gösterilmektedir. Küçük yerleşim birimlerinde yer alan sinema salonlarındaki gösterimler düzensizdir. Piyasanın istikrarsız oluşu nedeniyle sinema salonları sık sık el ve idare değiştirmektedir. Genel olarak, Türkiye'deki mevcut sinema salonlarının halkın ihtiyacını karşılamak konusunda yeterli olduğunu, hatta kimi durumlarda fazla geldiğini söyleyebiliriz. Ancak, hayat standartlarının yükselmesi durumunda, yeni salonlara ihtiyaç duyulacaktır.

İstanbul Sinemaları

İstanbul Türkiye'nin en büyük kenti olduğundan doğal olarak en iyi sinemalara sahiptir. Şehrin Avrupai mekânlarından Beyoğlu'nda birinci

vizyon film gösteren 7 sinema bulunmaktadır. Diğer birinci vizyon sinemalar ise eski yerleşim birimi Şehzadebaşı'nda yer almaktadır. Birinci vizyon film gösteren 10 sinema da sesli film göstermektedir. Birinci vizyon film gösteren bu sinemaların yanı sıra, Beyoğlu'nda ve şehrin diğer bölgelerinde 29 sinema daha bulunmaktadır. Bunların çoğu ikinci vizyon sinemalardır, ancak şehrin küçük ve yoksul semtlerindeki sinemalar üçüncü sınıf olarak nitelenebilir. Bu sinemalara giden halk çok yoksuldur ve salon sahipleri geçimlerini ancak sağlamaktadır. 730,334 nüfusa⁴ sahip İstanbul'da 23,830 koltuk kapasitesine sahip 39 salon⁵ bulunmaktadır. Bu 39 sinemadan 23'ü sesli film gösterme imkânına sahiptir. Beyoğlu'ndan yeni açılan 1,400 koltuklu Gloria Sineması'ndan, bakımsız bir binada eski bir sessiz projeksiyon cihazıyla filmler gösteren Şişli'deki 350 koltuklu Pathé Pangaltı Sineması'na, salonların boyutları ve koşulları çok çeşitlidir. Havalandırması bulunmayan ve tahta koltukları haşaratla dolu olan bu türden salonlardaki koşullar oldukça kötüdür. Ancak bilet fiyatı 17 kuruştur. Genelde büyük sinemaların koşulları daha iyidir, fakat düzenli havalandırma, ısıtma ve temizlik açısından Amerikan sinemalarıyla kıyaslanamazlar. Tuvalet gibi imkânlar bulunmakla birlikte, bunlar izleyicilerin sağlığını etkileyecek oranda ilkel ve sağlıksızdır. Bu, Avrupa ve Amerika'daki büyük kentler için kabul edilemez bir durumdur. Daha iyi koşullara sahip sinemalar ise fazla sıcaktır ve içeriye temiz hava girmemektedir. Seans aralarında dahi havalandırma yapılmamaktadır. Sinema salonlarındaki hava, özellikle günün üçüncü ya da dördüncü seansında alışkın olmayanlar için tahammül edilemez boyuta ulaşmaktadır.

Sinemaların çoğunda tatlı ve gazoz satan büfelere rastlanır. Burada çalışanlar üniformaya benzer bir kıyafet giyerler ki, bunlar zamanla korkunç bir hal alır. Türkiye'de izleyiciler film esnasında genellikle bir şey yiyip içer, bardak ya da şişeler elden ele geçirilir. Seans sonrası genellikle yerler fıstık kabukları, kağıt ve diğer atıklarla dolar. Beyoğlu dışındaki bazı küçük sinemalar hariç, lobi dışında sigara içilmesine izin verilmemektedir. Türkiye'deki pek çok kural gibi bu da fazla ciddiye alınmamaktadır. Ancak, geniş bir gayrı-müslim izleyici kesimine sahip olan Beyoğlu'ndaki sinemalar, bu yasağı ciddiyetle uygulamaya başlamışlardır. Türkiye'deki bütün sinema salonlarının sağlık ve yangın denetimleri Sağlık Bakanlığı değil, belediyeler tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle de bu tür denetimlere hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Yeni olanlar da dahil sinema salonları yenilenmemekte, bu nedenle de çabucak yıpranmaktadır.

Fiyatlar

Türkiye'de bilet fiyatları görece yüksektir. Bir memur ortalama 100 lira aylık alırken, nitelikli bir işçinin günlük kazancı 1.5 ila 4 lira arasında değişmektedir. İstanbul'da birinci ve ikinci vizyon sinemalara ait bilet

4 1927 Nüfus Sayımı verilerine göre.

5 Bu sayıya yalnızca yazları film gösteren Petits Champs ve Taksim Belediye Bahçesi de dahildir.

fiyatları sinemanın hemen hemen her kesimden insan için nasıl lüks bir etkinlik olduğunu ortaya koymaktadır:

Birinci vizyon sinemalar

Hususi 80-100 kuruş

Birinci sınıf 65 kuruş

İkinci sınıf 40 kuruş

İkinci vizyon sinemalar

Hususi 40 kuruş

Diğer 20-30 kuruş

1 Mayıs'tan 1 Eylül'e kadar devam eden yaz sezonunda özellikle birinci vizyon sinemaların bilet fiyatları % 50 oranında düşmektedir.

Sinemaların Mülkiyeti ve İşletmesi

İstanbul dışında sinemaların mülkiyeti ve işletmesi Türklerin elindedir. İstanbul'da da sinemaya yatırılan sermaye ağırlıklı olarak Türklerin, genellikle de Yahudi dönmelerin elindedir. Son bir kaç yıldır Fransız, Rum ve İtalyan Yahudilerinin elinde olan İstanbul sinemalarının denetimi yavaş yavaş Türklerin eline geçmiştir. Bugün yabancılara ait tek sinema salonu % 75 Rum ve % 25 İtalyan (Yahudi) sermayeli Glorya'dır. Bir kaç istisna dışında sinema salonlarının işletmesi de Türklere, özellikle de dönmelere aittir.

Sinemaların yazlık izleyici oranı, kış sezonuna göre düşüktür. Bu nedenle salon sahipleri 1 Mayıs ve 1 Eylül tarihleri arasında birinci vizyon film göstermezler. Birinci vizyon sinemalar, bu dönemde salonlarını kapatmak yerine, önceki sezonlarda gösterilmiş popüler filmleri düşük bilet fiyatlarıyla yeniden gösterime sokarlar.

(...)

İkinci vizyon sinemalar için 25 ila 30 kuruş arasında değişen giriş ücreti, sinemayı yoksul kesimler için de cazip kılmaktadır. Ses sistemi ve uygun projeksiyon cihazı olmayan Central ve Pangaltı gibi diğer küçük sinemalar ise yalnızca düşük kalitede filmler göstermekte ve işletme masraflarını ancak karşılamaktadırlar. Günümüzde düşük gelir grubundaki halk kesimleri dahi sesli film talep etmektedir. İkinci vizyon sinemalar, birinci vizyon sinemalara oranla çeşitli avantajlara sahiptirler. Bu sinemalarda işletme giderleri daha düşüktür, daha az vergi ödemekte ve daha düşük fiyattan film temin etmektedirler. Bugünkü zor koşullar altında ikinci vizyon sinemalar, sayıları giderek artan bir izleyici grubuna hitap etmektedirler. Birinci vizyon sinema idarecileri, 1932 yılının ilk üç ayında (sinema sezonun en yoğun olduğu aylar Ocak, Şubat ve Mart'tır) gelirlerinin, bir önceki yılın aynı

dönemine oranla % 30 ila 40 oranında azaldığını belirtmektedirler. Bu kayıp, (aralarında sinema izleyicilerinin de bulunduğu) toplumun hemen hemen her kesimini etkileyen olumsuz ekonomik ve ticari koşulların bir göstergesidir. Ayrıca maaşlarda % 10 ile 24 arasında kesintiye neden olan kriz vergisi de, halkın geniş bir kesiminin eğlence harcamalarında kısıntıya gitmesine neden olmuştur. Dünya Ekonomik Krizi'nin etkileri 1931'e kadar Türkiye'de fazlaca hissedilmemiştir. Özellikle sinema sahipleri açısından ekonomik bunalımın en derin hissedildiği yıl 1932 olmuştur. 1933'de ise izleyici sayısı artmıştır ve sinema sektörü açısından iyimser tahminlerde bulunmaktadır.

Mevcut duruma etkide bulunan diğer faktörler ise şunlardır:

1.Sesli film kirası ve uygun ses sisteminin kurulması, sessiz filme oranla masrafları oldukça arttırmıştır. Halk, sesli filmleri yeterince anlayamadığından, daha iyi bir ses sistemi talep etmekte, bu nedenle de daha iyi ses düzenine sahip Beyoğlu'ndaki salonları tercih etmektedir.

2.Kıran kırana bir rekabet yaşandığı için sinema salonlarının sayısı sinema izleyicisine oranla daha hızlı artma eğilimindedir. Aynı zamanda, yeni açılan salonlar izleyicilerin basit ihtiyaçlarına oranla son derece lüks ve pahalı kaçmaktadır.

3.Sinema izleyicilerinin sayısının sınırlı oluşu uzun metraj bir sesli filmin Türkiye genelinde (ülkedeki sesli film gösterme imkânına sahip 55 sinemanın çoğu İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunmaktadır) en fazla altı hafta gösterilmesine neden olmaktadır. Bu üç kentte gösterilen popüler bir filmin gişe geliri en fazla 4,000 lirayı bulmaktadır. Tiyatroya gidenlerin sayısı sınırlı olmakla birlikte, 1931'deki Türk-Yunan yakınlaşmasından sonra İstanbul'a gelen tiyatro kumpanyaları sinema izleyicisinin azalmasına neden olmuştur.

4.Ucuz sesli filmlerin ve sessiz filmlerin Anadolu'daki merkezlere kiralanmasında da sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Zira sırtlarında ağır bir vergi yükü olan köylülerin harcayacak hemen hemen hiç parası yoktur.

5.Gerek hükümetin uygulamaya koyduğu düzenlemeler gerekse artan talep yerli yapımları cazip kılmaktadır.

6.Bilet fiyatının % 27'si devlete ödenen vergilere ayrılmıştır. Örneğin bir biletin 55 kuruş olduğu bir sinemanın ödeyeceği vergi şu şekilde düzenlenmiştir.

Tüketim vergisi	4.25 kuruş
Damga vergisi	2.50 kuruş
Çocuk Esirgeme Kurumu	4.40 kuruş
Belediye	2.20 kuruş
Toplam	13.35 kuruş

Filmlerin Gösterimi

Büyük sinemalarda program genellikle şöyledir: Önce, Fox Movie-Tone ya da Paramount Actualités şirketlerine ait bir haber filmi; sonra, gelecek programdan parçalar; daha sonra da iki ayrı projeksiyon makinası aracılığıyla gösterilen ana film. Bir makinadaki makara sona erdiğinde 5 ila 10 dakika arasında değişen bir ara verilmektedir. Bazen bu arada reklamlar gösterilir. İkinci bölümün başında da gelecek filmlerden parçalar yer alır. Toplam seans yaklaşık iki saat sürer. Günümüzde gösterim aralarında vodvil oyunlarına, dans ve şarkılara hemen hemen hiç yer verilmemektedir.

Kaynak

“The Motion Picture in Modern Turkey”, ABD Dışişleri Bakanlığı’na sunulan 01.08.1933 tarihli rapor. [Tıpkıbasımı: Rıfat N. Bali (sunan ve yayına hazırlayan) *The Turkish Cinema in the Early Republican Years*. İstanbul: The Isis Press, 2007]

Türkiyede Filmcilik

Rakım ÇALAPALA

[Bu yazı, muharririn basılmak üzere bulunan “Türkiye’de Sinema” adlı eserinin tarihçe kısmından hülâsa edilmiştir.]

Sinemanın Doğuşu

Yeryüzünde ilk sinema salonu bundan tam 52 yıl evvel açılmıştı. Paris’in Capucine caddesindeki bir kahvehanenin bodrum katında dünyaya gelen bu tuhaf “eğlence”nin elli yıl içinde bir “sanat”, hem de köklü bir sanat olacağını kim aklına getirebilirdi? Herhalde, “sinematograf”ı icat eden Lumiere Kardeşler bile onun için böyle bir gelecek düşünememişlerdir.

Sinemanın 50’nci yıldönümü Avrupa’da pek karışık bir zamana rastladı. Ona lâyük olan jübile yapılamadı. Halbuki, sinemanın her faydası bir yana, yalnız harp zamanında propaganda ve manevî kuvvetleri artırma yolunda yaptığı yararlıklar göz önüne alınırsa bu büyük buluşa karşı gösterilen kadirbilmezlikten ötürü medenî insanlara utanmak düşer.

Bu satırları yazdıktan sonra, hemen haber vereyim ki sinema bu yıl da bizim memleketimizde 50’nci yılını dolduruyor!

Bize Gelişi

Şaşmayınız! Yenizamanların birçok icatları memleketimize bulunuşlarından pek çok sonra gelebildiği halde, sinema, çabucak sınırlarımızdan içeri girivermiştir. Düşünün, matbaacılık bize Avrupa’dan 286 yıl sonra gelmişti. Halbuki sinema, icadının hemen ikinci yılında İstanbul’a gelmiş.

O zaman düşünmüşler, taşınmışlar, “sinematograf” a Türkçe bir ad bulmağa çalışmışlar: “canlı fotoğraf” demişler.

Sinemayı ilkönce bir Fransız ressam memlekete sokmuştu. Didon sakallı bir Fransız ressam.

Beyoğlunda

Sinema, ilk defa Beyoğlu'nda gösterilmiş. Muharrir Ercümen Ekrem Talû, 1896-97 sıralarında, bir cumartesi günü rahmetli ağabeyi Nijad'la birlikte, Galatasaray'da Sponek'in salonunda ilk defa sinemayı nasıl seyrettiğini anlatıyor. Sponek tramvayın Galatasaray döneminde, şimdi bir barın işgalinde bulunan, o vaktin maruf bir birahanesi. Bizde ilk defa sinema orada seyredilmiş. Kısa bir zaman, belki on, on beş gün sonra İstanbul semtine geçmiş.

Çünkü o zamanlar, İstanbul yakasında oturanların çoğu için Beyoğlu'na geçmek sade uzun ve zahmetli bir iş değil, oldukça ayıp, suç benzeyen de bir iş.

İstanbulda

Onun için İstanbul halkı sinemayı ilk defa Şehzadebaşı'nda, Direklerarasındaki meşhur Feyziye Kıraathanesi'nde görmüş.

O zamanın filmleri üç, beş dakika sürerdi ve seyirciler bir seansta on, on iki film birden seyrederdiler. Tabii ses, renk, yazı filân da hak getire!

İlk zamanlarda Feyziye Kıraathanesi'nde, meşhur Karagözcü Kâtip Salih'in beyaz perdesine misafir olan canlı fotoğraf, pek büyük bir rağbet görmemişti. Fakat sonra sonra işi azıttı. Dağdan gelip bağdakini kovarcasına, karagöze de, tiyatroya da kuvvetli bir rakip oldu, kaldı.

İlk Sinemacı

Canlı sinemanın, yahut o zamanki asıl adıyla sinematoğrafın ilk teşhirini söylediğimiz Fransız ressam yapmışsa da sinemacılığı memleketimizde esaslı bir ticaret işi olarak ilk ele alan ve bu işi başaran Weinberg'dir.

Sigmund Weinberg, Romanya tabiiyetinde bir Leh Yahudisi idi. Burada yerleşmişti. Memleketimize sinemayı olduğu gibi gramofonu da ilk getiren bu adamdır.

Weinberg, Fransız Pathe film kumpanyasının acenteliğini alarak önce sinemacılığa, bir zaman sonra da filmciliğe başlamıştır. Onun ilk açtığı sinema salonu, Tepebaşı'nda, şimdi Şehir Tiyatrosu Komedi Kısımının bulunduğu yerdeki Pathe Sineması idi. 1908 yılında açılmıştır.

Memleketimizde ilk aktüalite filmlerini ve ilk mevzulu filmi de Weinberg çevirmiştir.

İlk Yerli Film

Bu filmin adı *Himmet Ağanın İzdivacı*'dır. *Himmet Ağanın İzdivacı*, o zamanlar İstanbul tiyatrolarında çok oynanan bir komedidir. O devrin meşhur operet kumpanyası sahibi Arşak Benliyan ile arkadaşları tarafından temsil edilmişti. Filmin çevrilmesine 1914 yılında başlandı. Fakat artistlerden

bazılarının askere alınması üzerine yarım kaldı, sonradan tamamlandı ve 1918-1919 yıllarında gösterilebildi.

Zamanın Sinemaları

Meşrutiyetin ilânına kadar sinema seyyarlıktan kurtulamamıştı. Abdülhamit devrinde şehrin sayılı binalarına elektrik tesisatı yapılabiliyordu. Elektrik padişahın iradesi ile alınabilirdi. Kibar bayanlar sinemayı konaklarda, hususî seanslarda seyrederdiler. Meşrutiyetin ilânından sonra da uzun yıllar, sinema, tiyatrodaki olduğu gibi, kadınlara ayrı, erkeklere ayrı gösterilmiştir. İstanbullu bayanlar ilk defa Pangaltı'da Asaduryanların açmış olduğu sinemada film seyrettiler. Orada haftada iki gün de kadınlara film gösteriliyordu.

Bir de ramazanlarda Anadoluhisarı'nda, Kadıköyü'nde Yoğurtçu Çayırında açık havada film gösteriliyordu. Buralarda kadınlar bir yana, erkekler bir yana oturur, araya bir perde gerilerek erkeklerin kadınları gözlememesine mâni olunurdu. Zaten 1914-18 Umumî Harbine kadar sinema, tiyatro - incesaz - varyete numaralarıyla birlikte seyredilen bir eğlenceden ileri gidememişti. Harbin ilk yıllarına doğru esaslı filmler gelmeğe başlamıştı.

Okullarda İlk Sinema

Sinemacılık memlekette çabuk ilerliyor ve çok kazançlı bir iş halini alıyordu. O sıralarda İstanbul Sultanisi'nde dahiliye müdürü olan Fuat isimli bir genç (Fuat Uzkinay) sinemacılığa dehşetli merak sardı. Eline geçen parayı Pathe sinemasının makinistine yedirerek film göstermesini öğrendi. Sonra mektebin müdürü Ebülmuhsin Kemal Beyi mektepte sinema göstermeğe teşvik etti. Böylece 1910 yılında İstanbul Sultanisi'nde bir sinema teşkilâtı kuruldu. Fuat Beyle birlikte öğretmenlerden Şakir Bey (Şimdi Kemal Film müessesesi sahiplerinden Şakir Seden) film seçmek işiyle vazifelendiler:

1914 yılına kadar bu vaziyet devam etti.

İlk Açılan Türk Sinemaları

19 Mart 1914 tarihinde İstanbul'da Feyziye Kıraathanesinde Türk müteşebbisler tarafından ilk Türk sineması açıldı. Sahipleri Cevat ve Murat Beylerdi. (Murat Bey ölmüştür. Cevat Bey şimdi Taksim sineması sahiplerinden Cevat Boyer.) Bu sinemanın adı Millî Sinema idi.

Millî Sinema'dan üç buçuk ay kadar sonra da İstanbul'da ikinci Türk sineması açıldı. 6 Temmuz 1914'te açılan bu sinemanın adı Ali Efendi Sineması'dır. Ali Efendi o zamanlar Sirkeci'de meşhur bir lokantanın sahibi idi. İstanbul Sultanisi'nden ayrılan Fuat Beyin teşviki ile, yeğenleri yukarıda adı geçen Şakir ve onun ağabeyi Kemal Beylerle birlikte bu sinemayı açtı. Ali Efendi sineması Sirkeci'de şimdiki Musul Oteli'nin altındaki şekerçi dükkânının bulunduğu yerde açılmıştı.

İlk Türk Sinema Operatörü

Türklerden sinema göstermeyi ilk öğrenen Fuat Uzkınay aynı zamanda ilk Türk film operatörüdür. İlk çevirdiği film de Rusların Ayastafanos'a kadar geldikleri günlerin acı bir hatırası olan ve Umumî Harbin ilk yılında dinamitle uçurulan âbidenin yıkılmasına ait bir aktüalite filmidir.

Fuat Uzkınay bu sırada yedek subay olarak silâh altında bulunuyordu. Bir zaman sonra Askerî Müze'de açılması kararlaştırılan Müze-i Askeriye Sineması'nın başına getirildi. Bir zaman sonra da Merkez Ordu Film Dairesi'nin müdürlüğüne tayin olundu.

Orduda Sinema

Harp içinde Almanya'ya giden Harbiye Nazırı Enver Paşa, dönüşünde, Türk ordusunda bir film merkezi kurulmasını emretmişti. Merkez Ordu Sinema Dairesi adını taşıyan bu müessese 1917'de kurulmuştur. Başlangıçta bu teşkilâtı da Weinberg kurmuştu.

Fakat Weinberg o sırada harp halinde bulunduğumuz Romanya tabiiyetinde olduğundan, bir zaman sonra buradan uzaklaştırılarak teşkilâtın başına Fuat Uzkınay getirilmiştir.

Ordu Film Merkezi şimdiki Üniversite, o zamanki Harbiye Nezareti'nin yanındaki su deposunun altında bir binada idi. Bu teşkilât harp sonuna kadar faaliyette bulundu ve birçok propaganda, aktüalite filmleri çevirdi. Bugünün meşhur sinemacılarından Lâle Film müessesesi sahibi Cemil Filmer ve Tan Sinemacılık T. A. Ş. ve Lâle Film T. A. Ş.'nin Ege bölgesi mümessili Mazhar Yalay da, yedek subay olarak, askerliklerinde burada çalışmışlardır.

Müdafaai Milliye Cemiyeti Stüdyosu

Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin faaliyette bulunduğu harp yıllarında yine yarı askerî başka bir müessese vardı ki o da yerli fakat mevzulu filmler meydana getirmiştir. Bu müessesenin adı Müdafaai Milliye Cemiyetidir.

Müdafaai Milliye Cemiyeti İkinci Balkan Harbi'nde kurulmuştu. Gayesi kara ordusuna yardım etmektir. Harbin ikinci yılında cemiyet idare heyetinin önderliğiyle bazı güzel sanat eserleri vücade getirmek teşebbüsüne girişildi. Bu arada film çekme işi düşünüldü. Şimdi Halk Partisi sinema mütehassısı olan Kenan Erginsoy eliyle harbe ait bir takım aktüalite filmleri, Boğaziçi manzaraları çekildi.

Fakat bu filmler bir program teşkil edecek uzunlukta olmadıklarından sinemacılardan göze görünür bir para alınamıyordu. O sırada henüz 18 yaşında bulunan Sedat Simavi (Şimdi 7 Gün müessesesi sahibi ve İstanbul Gazeteciler Cemiyeti reisi) cemiyete mevzulu filmler çevirmeği teklif etti. Elde fırsat da vardı. Harp dolayısıyla, o zamanlar filmcilikte en ileri memleketlerden olan Fransa ve İtalya'dan film gelemes olmuştü. Yerli filmciliği kurmak için tam

münasip zamandı.

Cemiyetin Divanyolu'nda, şimdiki Sağlık Müzesi'nin bulunduğu binanın alt katında bir stüdyo kurularak işe girişildi. Bu stüdyoda üç büyük film, birkaç da küçük aktüalite ve propaganda filmi çevrilmiştir. Büyük filmler şunlardır:

- 1 - *Pençe*
- 2 - *Casus*
- 3 - *Alemdar Vakası veya Sultan Selimi Salis.*

1917 yılında çevrilmiş olan bu filmlerde o zamanki Darülbeydiye sanatçıları oynamışlardır. Birinci vizyonlar Beyoğlu'nda Fransız Tiyatrosu'nda, ikinci vizyonlar da İstanbul tarafında Alemdar Sineması'nda gösteriliyor.

Pençe ve *Casus* seyredildi. Fakat 1918 sonbaharında çevrilen Alemdar, harbin sona erip cemiyetin dağıtılması yüzünden montajı yapılmadan kaldı. Bir daha da tamamlanamadı.

Malûl Gaziler Cemiyeti Stüdyosu

Müdafaai Milliye Cemiyeti stüdyosu kapanırken başka bir stüdyo açılıyordu. Bu da Malûl Gaziler Cemiyeti stüdyosudur. Ordu Film Merkezi'nin kuruluşu sırasında bu malzemenin düşman eline geçmemesi düşüncesiyle bütün teşkilât Malûl Gazilere Muavenet Cemiyeti'ne verilmişti. Malûl Gaziler önce Divanyolu'nda şimdiki Erkek Terzilik Okulu'nun bulunduğu binadaki cemiyet merkezinde, sonra Vezneciler'deki yeni Üniversite binası yapılıırken yıkılan yerde bir stüdyo kurdular.

Bu stüdyoda, askerlikten terhis olunduktan sonra bu müessesenin başına geçen Fuat Uzkınay'ın idaresinde ve meşhur aktör Fehim Efendinin rejisörlüğü ile 1 - *Mürebbiye*, 2 - *Binnaz*, 3 - *Bican Efendi Vekilharç*; muharrir Fazlı Necip merhumun rejisörlüğü ile de 4 - *İstanbul Perisi* adlı filmler çevrildi.

Mürebbiye ilk çevrilen film olduğu halde baş rolde temsil edilen oynak Fransız mürebbiyesi tipi yüzünden o zaman İstanbul'da bulunan işgal kuvvetleri komutanlığı tarafından oynatılmasına müsaade edilmedi. Önce *Binnaz* görüldü; büyük muvaffakiyet kazandı. Hattâ İngiltere'ye ve Amerika'ya bile gönderildi.

Bican Efendi, muharrir İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci'nin yazmış olduğu *Hisse-i Şayia* adlı eserdeki meşhur bir tiptir. Aktör Sadi bu roldeki başarısı ile tanınmış ve aşağı yukarı Bican Efendi lâğabını kazanmıştı. Sadi bu tipin makyajile Şarlo'nun ilk filmleri gibi küçük küçük komediler ve propaganda kurdeleleri çevirmiştir. Rejisörlüğü de kendisi yapardı. Müdafaai Milliye Cemiyeti'ne birkaç film çevirdiği gibi Malûl Gazilere de film çevirmiştir.

Fazlı Necip'in stüdyo işlerine karışmasından sonra hazırlanan tasarımlar tatbik edilemedi. Çünkü 1921 yılında, evvelce Malûl Gazilere ema-

net verilmiş olan sinema tesisatı orduca geri alındı. Bu suretle Malûl Gaziler stüdyosu da tarihe karıştı.

Kemal Film

Bu müessese yurdumuzda ticaret düşüncesiyle kurulan ilk sivil filmcilik müessesesidir. Kuruluşu 1919 yılına rastlar. Bugün de yaşamakta olan müessese filmcilik tarihimizde kuvvetli izler bırakmış 6 büyük mevzulu film, bir uzun propaganda ve doküman filmi, 47 tane de aktüalite filmi çevirmiştir.

Kemal ve kardeşi Şakir Seden, sinemacılık işine 1914'te açılan Ali Efendi Sinemasıyla girmişlerdi. 1919'da dışardan film getirtmeğe başladılar. 1922 yılında da kendileri bir stüdyo kurarak yerli film çevirmeğe başladılar. Bu filmlerin rejisörü o sıralarda Avrupa'dan dönmüş olan Muhsin Ertuğrul'dur. Daha evvel Avrupa stüdyolarında da çalışmış olan Muhsin Ertuğrul Türkiye'de ilk defa Kemal Filmle film çevirmeğe başladı. Çevirmiş olduğu 6 büyük filmin isimleri sırasıyla şunlardır:

- 1 - *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk*
- 2 - *Nurbaba yahut Boğaziçi Esrarı*
- 3 - *Ateşten Gömlek*
- 4 - *Leblebici Horhor*
- 5 - *Kızkulesi Faciası*
- 6 - *Sözde Kızlar*

İstanbul'da Bir Facia-i Aşk o günlerde geçen hakikî bir aşk faciasından mülhemi. Çok tutuldu.

Muharrir Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eseri olan *Nurbaba* ise Bektaşilerin ayaklanmasından çekinilerek polisçe oynatılmadı. Ancak İstanbul'un kurtuluşundan sonra görülebildi.

Halide Edib-Adivar'ın *Ateşten Gömleği* ise o günlerin coşkun millî heyecanından bir parça olması dolayısıyla en büyük muvaffakiyet kazandı. Bu filmin bir özelliği de ilk defa Türk kadınının bu filmde rol almış olmasıdır. Rahmetli Neyyire Ertuğrul ve o zaman aktör Muvahhid'in eşi olan Bedia Statzer ilk defa bu filmde beyaz perdede görünmüşlerdi.

Leblebici Horhor, Kemal Film'e en pahalıya mal olan kurdeledir. Fakat devrin heyecanına tercüman olamadığından muvaffakiyet kazanamadı.

Kızkulesi Faciası, Muhsin Ertuğrul'un hazırlamış olduğu bir senaryodan çevrilmiştir. Daha evvel oynanmış Fener Bekçileri isimli bir küçük piyes-ten alınmıştır.

Sözde Kızlar, muharrir Peyami Safa'nın o zamanlar şöhret kazanmış romanıdır. Fakat filmin romanla ilgisi azdır.

Bunlardan başka, Kemal Film, *Zafer Yolları* adlı 4 kısımlık bir doküman filmi çevirmişti. Büyük Taarruz'dan İzmir'in kurtuluşuna kadar Anadolu

harekâtını temsil eden bu film çevrilirken General Fahrettin Altay ve General Mürsel emirlerindeki kuvvetleri bu işin hizmetine vermişler ve hakikaten çok güzel bir film vücutte gelmişti.

Bu saydığımız filmler, Türkiye’de yerli filmciliğe hakkı giriştir. Fakat, fikrimizce Kemal Film’in sinemacılık sahasında memleket hesabına en faydalı eserleri vücutte getirmiş olduğu 47 tane Kemal Film jurnalidir. Bu filmler o günlerde memleket propagandası için en geniş mânada yararlı olmuş, bunların bazı parçaları, büyük zaferden sonra Avrupa ve Amerika’ya da gönderilmiştir.

Kemal Film belki de bugüne kadar film çevirmeğe devam edecekti. Fakat beklenmedik bir hâdise yüzünden stüdyo apansız dağılıverdi. Kemal Film Stüdyosu Haliç’te Defterdar fabrikasının dikimhane dairesi kiralanarak kurulmuştu. 1923 yılında fabrika müdürlüğündeki bir değişme üzerine, bu binayı 48 saat zarfında boşaltmak emrini aldılar. Sağa, sola başvuruncaya kadar 48 saat doldu. Ve Kemal Film’in bütün tesisatı sağanaklı bir yağmur altında, işe yaramıyacak bir halde sokağa atıldı.

Bundan son derece müteessir olan Kemal Seden toplanan eşyayı yok pahasına satarak film çevirme işine veda etti.

İpek Film

Türkiye’de bugüne kadar en çok film çevirmiş olan firma İpek Film’dir. Memleketimizde sesli film çağına da bu müessesenin vücutte getirdiği eserlerle girildi.

Mütareke yıllarında İstanbul çok kalabalıklaşmıştı. Amerikan filmleri gelmeğe başlamıştı. Sinemacılık gelişmek istidadını gösteriyordu. Bunu gören İpekçi Kardeşler, Beyoğlu’nda şimdiki Alkazar Sineması’nın yerinde Elektra adlı bir sinema açtılar (1920). Daha sonra yeni yapılan Elhamra Sineması’nı tuttular (1922). Birkaç sene sonra İzmir’de, kendilerinin de yardımıyla tamamlanan Millî Kütüphane Sineması’nı açtılar (1925). Daha sonra Melek ve şimdi adı İpek olan Opera sinemalarını açtılar.

Bu hareketli sinemacılık arasında İpekçilere yerli film çevirmek hevesi de gelmişti. Rejisör Muhsin Ertuğrul’la olan dostluk ve arkadaşlıkları da bu fikri kolaylaştırmıştır. Filmciliğe 1928’de başladılar ve ilkönce *Ankara Postası* adlı filmi çevirdiler. Henüz stüdyoları yoktu. Şimdiki Sümer Sineması’nın arkasındaki arsada açık havada kurulan dekorlar içinde çalışıyorlardı. Bu filmde yeni bir Türk kızı, İzmir Amerikan Koleji talebelerinden İsmet Sırrı, Maarif Vekili’nin müsaadesi üzerine, rol aldı. Film sessizdi. Teknik bakımdan hayli kusurlu olduğu halde çok rağbet gördü.

Ankara Postası’nın muvaffakiyetinden cesaret alan İpekçiler ikinci filmleri olan *Kaçakçılar*’a başladılar. Fakat bu film, feci bir kaza yüzünden yarıda kaldı. Film çekilirken vukua gelen bir otomobil kazasında artistlerden Karakaş ölmüş, Sait Köknar da ağır surette yaralanmıştı. Sessiz olarak başlanan

bu film, sonradan *İstanbul Sokaklarında* filmi çevrilmek üzere Paris'te Tobis stüdyosuna gidildiği zaman tamamlanmış ve *İstanbul Sokaklarında*'dan sonra gösterilmiştir. *Kaçakçılar*'da da yeni bir kadın artist, 1929 Türkiye güzellik kraliçesi olan Feriha Tevfik oynamıştı.

İlk Sesli Film

İlk sesli yerli filmimiz *İstanbul Sokaklarında*'dır. 1931 yılında çevrildi. Mısırlı artistlerden Azize Emîr ile Yunan artistlerinden Gavrilides de bu filmde rol almışlardı. Mevzu Mısır'da başlıyor; Yunanistan'da ve Türkiye'de geçiyordu. İpekçilerin en çok masraf ettikleri filmlerdendir. Hakikaten muvaffak olmuş bir eserdir. İpekçiler bu filmde de yeni bir kadın artistimizi beyaz perdeye çekmiş bulunuyorlardı: Semiha Berksoy.

İstanbul Sokaklarında çevrilirken Mısır'a, Yunanistan'a, Bursa'ya ve nihayet bütün artistlerle birlikte Paris'e yapılan seyahatler müesseseye çok pahalıya mal olmuştu. Filmciliğe devam kararında olan İpekçiler burada bir stüdyo kurmak lüzumunu gördüler. Bugün de İpek Film stüdyosu olan Nişantaşı'ndaki eski fırın binasını satın aldılar. Almanya'ya makineler ismarlandı, böylece stüdyo kuruldu.

Bundan sonra İpekçilerin çevirdikleri filmleri iki gruba ayırmak lâzımdır. Pahalı filmler, ucuz filmler. *Bir Millet Uyanıyor* (1932), *Karım Beni Aldatarsa* (1933), *Söz Bir Allah Bir* (1933), *Cici Berber* (1933), *Milyon Avcıları* (1934), *Leblebici Horhor* (1934) çok masraf edilen filmlerdir, ki bu filmler konulan sermayeyi kurtaramamışlardır. O zaman İpekçiler büyük bir buhran geçirdiler. Kendilerini biraz toparladıktan sonra, daha az sermayelerle film çevirmeğe başladılar. Bu devrede sırasıyla *Güneşe Doğru* (1937), *Aynaroz Kadısı* (1938), *Bir Kavuk Devrildi* (1939), *Allahın Cenneti* (1939), *Tosun Paşa* (1939), *Şehvet Kurbanı* (1940), *Akasya Palas* (1940) çıktı.

İpekçilerin yeniden masrafı yükselttikleri ilk film *Kahveci Güze-li* (1941) olmuştur; hakikaten güzel bir filmdir. Ondan sonra çevrilmesine başlanan *Nasreddin Hoca*, rahmetli Hazım Körmükçü'nün hastalığı yüzünden yarıda kalmıştı. Bu film sonradan, ilk düşünüldüğünden bambaşka bir şekilde tamamlanarak gösterilmiştir. *Kıskanç* adlı film, *Nasreddin Hoca*'dan sonra başlandığı halde daha evvel biterek oynatılmıştır (1941).

Bu filmler arasında, yine İpek Film stüdyosunda çevrilmiş iki film daha vardır:

1 - *Fena Yol*: Bu filmi buraya gelen Yunan artistleri Muhsin Ertuğrul'un rejisörlüğü altında çevirdiler. Bazı küçük rollerde Türklerden rol alanlar da vardı (1933).

2 - *Bataklı Damın Kızı Aysel*: Bu film de İpek Film stüdyosunda çevrilmiştir. Fakat İpekçilerin malı değildir.

İpekçiler, kendi hesaplarına çevirmiş oldukları 20 büyük filmden başka, 6 tane de şort yani kısa film yapmışlardır:

1 - *Düğün Gecesi*, 2 - *İstanbul Senfonisi*, 3 - *Bursa Senfonisi*, 4 - *Naşit Dolandırıcı*, 5, 6 - *Karagöz*. Ayrıca bir çok da aktüalite filmleri vardır.

İpek Film'in filmlerini umumiyetle rejisör Muhsin Ertuğrul çevirmiştir. *Yalnız Güneşe Doğru*, *Düğün Gecesi*, *İstanbul Senfonisi*, *Bursa Senfonisi* filmleriyle *Cici Berber*'in bir kısmını Nazım Hikmet çevirmiştir. *Nasreddin Hoca*'yı da Ferdi Tayfur tamamladı. *Güneşe Doğru* müstesna, bütün bu filmlerde Şehir Tiyatrosu sanatçıları oynamışlardır.

Beş seneden fazla süren bir fasıladan sonra, İpek Film, İhsan Koza'nın yazdığı *Senede Bir Gün* filmine, bu yıl yeni bir devreye başlıyor. Bu filmin rejisörü Ferdi Tayfur'dur. Bu yeni adımın gerek İpekçiler, gerek Türk filmciliği için hayırlı olmasını dileriz.

Ha-Ka Film

Bu stüdyo 1938 yılında kuruldu. Sahibi Halil Kâmil'dir. Halil Kâmil, o zamana kadar plâk doldurma, sinema işletme ve filmcilik işleriyle uğraşıyordu. Şişli'de, Mecidiyeköyü yolu üzerinde eskiden garaj olan büyük bir binayı film stüdyosu haline koydu. Avrupa'dan makineler getirtti. İşe önce yabancı filmleri Türkçe dublaj yapmakla başladı. Bu arada yaptığı dublajlara bazı kısa parçalar ekliyerek film adaptasyonu diyebileceğimiz bir çığır da açtı. Bu tarzda yerli sanatçılara oynatılan sahneler ve alaturka müzik eklenerek yaptığı başlıca adaptasyonlar şunlardır:

1 - *Yeniçeri Hasan*, 2 - *Zeynep*, 3 - *Memiş*.

Bu seriden sayılabilecek bir filmi daha vardır ki adı *Türk İnkılâbında Terakki Hamleleri*'dir. Bu film, Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinden başlayarak Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrinde çekilmiş sesli, sessiz bir çok aktüalite filminden alınmış parçalar birbirine eklenerek meydana getirilmiştir. Bir tarih öğretmenin anlatığı dersin canlandırmasıdır.

Ha-Ka Film şimdiye kadar 8 tane film çevirdi:

1 - *Taş Parçası*, 2 - *Yılmaz Ali*, 3 - *Kıvırcık Paşa*, 4 - *Kerem ile Aslı*, 5 - *Sürtük*, 6 - *Duvaksız Gelin*, 7 - *On üç Kahraman*, 8 - *Toros Çocuğu*.

Ha-Ka'nın ilk üç filmi rejisör Faruk Kenç çevirmişti. Sonraki filmlerde Adolf Kölner adlı bir Çek, daha sonra da Şadan Kamil rejisörlük yapmıştır.

* * *

Harp yılları içinde iki yeni film müessesesine daha kavuştuk. Bunlardan biri Ses Film, ikincisi İstanbul Film'dir.

Ses Film

Bu müesseseyi Necip Erses kurmuştur. Film çekmek için ayrı, seslendirmek için ayrı olmak üzere iki stüdyosu vardır. Şimdiye kadar dört film çevirdi:

1 - *Dertli Pınar*, 2 - *Deniz Kızı*, 3 - *Hürriyet Apartmanı*, 4 - *Köroğlu*.

Dertli Pınar'ı rejisör Faruk Keleş çevirmişti. Baha Gelenbevi de *Deniz Kızı*'nda rejisörlük yaptı. *Hürriyet Apartmanı*'nın rejisörü Talât Artemel'dir. *Köroğlu* filmi tamamlanıncıya kadar birkaç defa rejisör değiştirdi.

İstanbul Film

Bu müesseseyi bugün Yerli Film Yapanlar Cemiyeti'nin reisi bulunan rejisör Faruk Keleş kurmuştur. Henüz yeni olan bu müessesenin hususi bir stüdyosu yoktur. Bu yıl yeni kurulan diğer film müesseseleri gibi mevcut stüdyolardan birini kiralityarak film yapmaktadır. Şimdiye kadar iki film çıkardı:

1 - *Hasret*, 2 - *Günahsızlar*. Üçüncü filmi olan *Karanlık Yollar*'ı bitirmek üzeredir.

Halk Film

Bu müessese de ilk eserini geçen yıl verdi: Rejisör Muhsin Ertuğrul'un çevirdiği *Yayla Kartalı*, Halk Film için iyi bir başlangıç oldu. Bu sene aynı firmanın iki eseri vardır. Bunlardan *Harman Sonu*, ilkönce *Köy Güzeli* adıyla ilân edilmişti. Mevzuu tulûat tiyatrolarında *Köy Düğünü* ismile oynana gelen bir oyundan alınmıştır. Tamamen köylü seyirciyi hedef edinerek hazırlanmıştır.

Halk Filmin bu seneki ikinci filmi *Kara Koyun*'dur. Onu da Muhsin Ertuğrul çevirdi.

***

Yakında göreceğimiz birkaç yerli film daha var. Bunlar ilk defa bu sene film çevirmeğe başlayan genç müesseselerdir. Bunların başında Atlas Film müessesesinin çevirdiği *Gençlik Günahı* ile *Seven Ne Yapmaz*; ve Birlik Film'in eseri olan *Yanık Kaval* vardır. Onlardan sonra da *Büyük İtiraf* (Ankara Film), *Sonsuz Acı* (Şark Film), *Bir Dağ Masalı* (And Film), *Domaniç Yolcusu* (Sema Film), *Yuvamı Yıkamazsın* (Elektra Film) gelmektedir.

1946-47 sezonu yerli filmciliğimiz için bir hamle çağı oldu. Bu hamlenin devamlı ve başarılı olmasını dileyelim.

Kaynak

Filmlerimiz, İstanbul: Yerli Film Yapanlar Cemiyeti, 1948

Bugüne Kadar Filmciliğimiz

Nurullah TILGEN

Asırlardan beri Batı devletleriyle daimi ve sıkı bir temasta bulunmamız, bize buraların bir çok metalarının icatlarından kısa bir zaman sonra gelmesine sebep olmuştur. Daima yeniliği ve iyiyi takdir eden milletimiz bu yenilikleri derhal memlekete sokmuş ve kısa zamanda yaymıştır.

Mevzuumuz Türk filmciliği olduğuna göre bunu ele alacağız. Türk filmciliğinin başlangıcı olan film gösterme, icadından iki yıl sonra yani 1896 yılında memlekete gelmiştir. Pathé Fransız film makineleri şirketinin Türkiye vekili olan Sigmund Weinberg adlı Romanya tebaalı bir Polonya musevisi makinelerinin reklâmını yapmak gayesi ile evvelâ Galatasaray'da bir birahane ve sonra da yine Beyoğlu'nda şimdiki Saint Antoine Kilisesi'nin bulunduğu yerdeki Concordia adlı eğlence yerinde ve daha sonra da İstanbul cihetine geçerek Şehzadebaşı'nda şimdi pazar barakaları bulunan Feyziye Kırathanesi'nde halka 30-40 metre uzunluğunda kısa filmler göstermek suretile işe başlamıştır. Halkımız tarafından büyük rağbet gören bu filmlerin altında yazı yoktu ve seyirciler bu filmleri dikkatle takip ederek anlamağa çalışırlardı.

Ertesi yıl Cambon adında bir Fransız elinde Weinberg'in Pathé markalı makinesinden daha mükemmel bir makine ile memlekete gelmiş ve bugünkü Şenses Tiyatrosu'nun bulunduğu Varieté Tiyatrosu'nda filmler göstermeğe başlamış ve daha fazla rağbet görmüştür. Zira bu adamın makinesi daha iyi olmakla beraber gösterdiği filmler de daha uzundu. Cambon'un ondan üstünlüğü, Weinberg'i bu sahada hamle yapmağa mecbur etti. Ertesi yıl o da daha mükemmel Pathé makinesi ve uzun filmler getirtmekle beraber yazısız ve sessiz olan filmleri halkın iyi anlayabilmeleri için bir yenilik yaptı, film gösterilirken bir memur ayağa kalkarak film hakkında izahat veriyordu. Cambon ise bu şekilde izahat vermeği iyi bulmamış ve filmlerin altına Türkçe izahat bastırmıştır. İki rakip halkın rağbetini kazanmak için bu şekilde yıllarca birbirleriyle çarpışmışlardır.

1908 yılında Weinberg, Tepebaşı'ndaki Şehir Tiyatrosu eski komedi kısmını inşa ettirerek Pathé Sineması'nı açtı. Bu suretle sinema olarak

İstanbul'da ilk bina burası oldu. Weinberg, mütemadiyen Batı'da çevrilmekte olan filmlerden de getirmeği ihmal etmedi. *Kovadis*, *Demirhane Müdürü*, *Şerlok Holmes'in Maceraları* gibi büyük ve mevzulu filmleri de getirtti. İstanbul'da yayılmağa başlayan film gösterme işi eğlence yerlerine kadar girdiği gibi Ramazan gecelerinde Tiyatro, Karagöz ve Meddah gibi, sinema da devamlı olarak gösterilmiştir. İstanbul'dan sonra ilk sinema binası 1912 yılında Kordon boyunda inşa edilmiş ve sonra da diğer şehirlerimize gitmiştir. İki yıl sonra da halen Akbank'ın olan binada Palas Sineması, daha sonra da şimdiki Taksim Sineması olan Majik Sineması açılmıştır. Sonra da İstanbul cihetinde Şehzadebaşı'nda Fevziye Kırathanesi'nin bulunduğu yerde Millî Sinema dört ay sonra Sirkeci'de Ali Efendi Sineması, Kemal Bey Sineması vesaire gelmektedir.

Canlı resimler tabir edilen sinema Sultan Abdülhamit tarafından da iltifat görmüş ve Weinberg makinesile saraya davet edilmiştir. Bu canlı resimlerden pek hoşlanan Padişah, zaman zaman bu Polonyalıyı saraya davet eder ve sarayın sinema-tiyatro salonunda yeni getirdiği filmleri seyrederdi. Sinema yahut o zamanki diğer bir tâbirle Sinematograf mekteplere de daha o zaman girmiş bulunuyordu, İstanbul Sultanisi'nde Dahiliye Şefi olan Fuat Bey adında bir genç, sinemayı ilk getiren zata müracaat ederek ondan film göstermeyi ve makinenin bütün parçalarını para vererek öğrenmişti. Türk filmciliği hakkında bize geniş malûmat veren ve bu satırların yazılmasında büyük payı olan Fuat Bey sinemaya karşı fazla merak salmış ve maaşından arttırdığı paralarla bir sinema makinesi ve birkaç film alarak bunları İstanbul Sultanisi'nde talebelere göstermeye başlamıştır.

İstanbul'dan evvel Türk topraklarından olan Selanik'te deniz kenarındaki Beyaz Kule denilen yerde gösterilen sinemaya kadınlar ilk zamanlarda gitmezlerdi. Diğer bir çok eğlenceler gibi o da yalnız erkeklerin gideceği yerd. Saraya giren sinema nihayet konaklara da girmeğe muvaffak oldu. Burada konak mensuplarına verilen hususî seanslarda kadınlar da sinema seyir etmek fırsatını buldular. Nihayet ilk defa olarak Pangaltı'da Asadoryan'ın açtığı bir sinemada haftanın muayyen günlerinde kadınlara sinema gösterilmeye başlandı. Bunu gören diğer sinemalar da gündüzleri kadınlara mahsus seanslar tertip ettiler. Nihayet Kadıköyü'nde Yoğurtçu Çayırı'ndaki sinemada ilk defa olarak kadın ve erkekler aynı zamanda sinema gösterilmeye başlandı; fakat sinemanın içinde kadınlar ayrı, erkekler ayrı oturmakta ve aralarında yüksekçe bir çadır bölme bulunmakta idi.

* * *

Film gösterme işi bir hayli gelişmiş, yer yer sinema binaları açılmış ve mevzulu, uzun filmler gösterilmeye başlanmıştır. Bu arada yerli film çevirme işi de ele alınmıştı. Bu işi ilk defa asker teşkilâtımız yapmıştır.

93 Harbi olarak vasıflandırılmış olan Türk-Rus Harbi esnasında Ruslar bugünkü Yeşilköy olan Ayastofonas'a kadar gelmişler ve bu hareketin bir nişanesi olarak bugünkü hava alanı civarındaki yüksek bir tepeye gayet yük-

sek bir âbide inşa etmişlerdi. Çok uzaklardan bile görülebilen bu âbidenin alt kısmında dispanser ve 93 harbinde ölen Rus askerlerinin cesetleri bulunuyordu. Birinci Cihan Harbinin başlaması ile bizim olduğu kadar harp müttefiklerimizin de gözüne batan bu âbidenin yıkılmasına karar verilmiştir. Yıkılma hazırlıkları tamamlandığı sırada bu ameliyenin bir filmle tesbit edilmesi düşünülmüş ve müttefikimiz Avusturyalılarla mutabık kalınmıştır. Hâdiseyi Şaşa Film adlı bir firma bütün safahatle filme almağı kabul etmiştir. Ancak burada bir müşkil ile karşılaşıldı. Böyle mühim ve millî bir hâdiseyi ecnebi bir operatörün tesbit etmesine itiraz edildi. Filme alan firma pek müşkil bir duruma düşmüş bulunuyordu. Memlekette film çekme işi meçhul olmakla beraber film göstermek bir çok kimseler tarafından bilinmekte idi.

Şimdiki İstanbul Erkek Lisesi olan o zamanki İstanbul Sultanisi'nde Dahiliye Müdürü Fuat Uzkınay adlı bir genç, mektepte talebelere filmler göstermekte idi. Bugün Ordu Film Alma Dairesi Müdürlüğü'nden emekliye ayrılmış olan Fuat Uzkınay şahsi becerisi ve merakı ile bu işi öğrenmişti. Avusturya film firması Fuat beyin film işleri ile uğraştığını haber aldı ve kendisine müracaat etti. Acaba film göstermek film çekmeğe benziyor mu idi? Fuat beye bir miktar tecrübe filmi çevriltildi. O bu işte de muvaffak oldu. Ve 14 Kasım 1914 tarihine rastlayan Cumartesi günü saat 9.30 da âbide askeri kuvvetlerimiz tarafından yıkılmağa, Fuat bey de bu ameliyeyi 150 metre geriden filme tesbite başladı. Pek sağlam yapılmış olan bu âbidenin yıkılması için Hamidiye krovazörümüz denizden top ateşine tuttu. Fakat hiçbir netice elde edilemedi. Nihayet Ferit Bey adlı bir istihkâm taburu kumandanımızın tavsiyesi ile âbidenin kısım kısım dinamitle parçalanmasına karar verildi. Bu şekilde yıkılma işi üç ay sürmüş ve Fuat Bey de 300 metre uzunluğunda olarak filme tesbit etmiştir. İşte bizde ilk aktüalite film budur.

Birinci Cihan Harbi'nin başlamasından sonra Alman ve Avusturyalılarla bir çok sahalarda iş birliği yaptık. Harp harekâtının ve ordu muzun faaliyetini tesbit etmek için Alman ordusunda olduğu gibi bir Merkez Ordu Sinema Dairesi adlı bir teşekkül kurduk. Bugünkü İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin karşısındaki boşlukta bulunan ahşap binada faaliyete geçen bu teşekkül, Birinci Cihan Harbi'nin başlamasından bir buçuk yıl sonra kurulmuş bulunuyordu.

Teşekkülün başına memleketimizde evvelce film gösterme işinde adı geçmiş olan Sigmund Weinberg adlı musevi getirildi. Bu daire evvelâ zamanın Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın atlarını filme aldı, sonra karısı Naciye Sultan'ın doğan çocuğunu, daha sonra Bursa'ya gelen Hind esirlerini ve diğer bir çok askerî harekâtı filme almıştır.

Bu filmler askerî müzenin içinde bulunan sinemada gösterilmiştir.

Bu arada Harbiye Nezareti'nden müsaade alan Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin Müdürü S. Weinberg, dairesinin biraz ilerisinde temsiller vermekte bulunan Benlian kumpanyası ile temasa geçmiş ve ilk mevzulu filmi çevirmek şerefini elde etmeğe çalışmıştır. O yıllarda bu kumpanyanın oyna-

makta olduğu *Himmet Ağanın İzdivacı* adlı piyesi filme almağa başlanmıştır. Weinberg filmin hem rejisörü ve hem de operatörü idi. Film çevirirken çok titiz davranan Weinberg filmde rolü olan Benlian kumpanyasının efradını ve o sırada askerlik hizmetini yapmakta olan muavini Fuat Beyi içeriye almağa müsaade etmiştir. Operetçi Benlian kumpanyasından bir çok kimselerin askere gitmesi üzerine film yarıda kalmış ve ancak askerden döndükten sonra, 1918 senesinde Fuat Bey tarafından tamamlanarak halka gösterilmiştir. Filmin bizde ilk mevzulu film olması halkın fazla rağbetini kazanmıştır. Bundan sonra Fransa'dan bir rejisör getirilmiş ve muhtelif tiyatro heyetlerinde çalışan Ermeni vatandaşlar temin edilerek onlara *İstanbul Esrarı* adlı bir film çevrilmiştir. O zamanki hükümet bilinmeyen bir sebepten bu filmin gösterilmesine müsaade etmemiştir.

İki yıl kadar Ordu Sinema Dairesi'nin başında kalan Waynberg Romanya tebaalı olmasından memleketten çıkmak mecburiyetinde kalmış ve yerini muavini Fuat Beye terketmiştir. Bu gayede Türk olarak Fuat Beyle beraber bugünkü Lâle Sineması sahibi Cemil Filmer ve İzmir Tan Sineması sahibi Mazhar Yalay da beraber çalışmakta idi.

(2)

Merkez Ordu Sinema Dairesi faaliyetine paralel olarak Müdafaayı Milliye Cemiyeti'nin film alma faaliyeti göze çarpmaktadır. Orduya yardım etmek gayesiyle kurulan bu teşekkül kendisine gelir temin edecek bazı teşebbüslere giriştiği gibi bilhassa güzel sanatlarla münasebeti olan işlerle de meşgul olmuştur. Ve bu meyanda film çevirmek istemişti. Alıcı makine getirtilerek harbe ait bazı aktüalite filmler çevirdi. Bu filmlerin operatörlüğünü bugün Ordu Film Alma Merkezi'nde operatörlük yapan Kenan Erginsoy yapmakta idi. Ancak çevrilen bu aktüalite filmler pek fazla bir gelir temin edememişti. Bu sebeble cemiyete daha fazla gelir temini mümkün menbalar icapetmişti. O yıllarda henüz bir delikanlı olan ve bir çok güzel sanatlar ile meşgul olan *Yedigün* dergisi ve *Hürriyet* gazetesi sahibi merhum Sedad Simavi, cemiyetin o zamanki reisi Dr. Hikmet Hamdi beye başvurmuş ve mevzulu filmler çevrilmesinin tekniğini ilerletmiştir. Cemiyet idare heyeti bu gencin fikrini uygun bulmuştu. Zira Birinci Cihan Harbi'nin bu en karışık zamanında hiç bir yerden film ithal edilememiş (olması) yerli filmciliğin doğması için tam fırsattı. Derhal faaliyete geçildi. Cemiyet merkezi olan bugünkü sağlık merkezi binasının alt katında bazı tadilat yapılarak, stüdyo haline kondu. Ve mevzulu filmler çevrilmeğe başlandı. İlk olarak Mehmet Rauf beyin *Pençe* adlı 4 perdelik piyesi, sonra da *Casus*, *Alemdar Vakası* yahut *Sultan Selim-i Sâlis* adlı bir piyes ve daha sonra da *Boksör Sabri*, *Efe Mensuk* ve *Kara Belâ* adlı filmleri çevirmek üzere hazırlıklara geçtiler. İlk üç filmin operatörlüğünü evvelce Weinberg'in yanında çalışmış Yorgo adında bir genç, rejisörlüğünü de Sedad Simavi yapmış ve filmlerden zamanın Darülbekâi Osmani heyeti artistleri rol almışlardır. Bu filmlerden *Pençe* ile *Casus* tamamlanmış ve ilk

defa Beyoğlu'nda bugünkü Melek, Sümer ve Komedi Tiyatrosu'nun yerinde bulunan Skating Palas Sineması'nda ve İstanbul cihetinde de Alemdar Sineması'nda gösterilmiş ve halkın büyük rağbetini kazanmıştır. Birinci Cihan Harbi'nin bitmesi ile Müdafaayı Milliye Cemiyeti de faaliyetini tatil etmiş ve bu suretle henüz tamamlanmamış olan *Alemdar Vak'ası* ve çevrilmesi düşünülen diğer filmler yarıda kalmıştır. Zamanın büyük komedi aktörü Şadi Karagözoğlu, Fikret müstear adile o zamanın rağbette olan İbnül Refik Ahmet Nuri'nin hisse-i şayia komedisinde Bican Efendi tipini yaratmış bulunuyordu. Bu tipin baş rolünü oynamak üzere senaryosunu ve rejisörlüğünü tevdi etti. Şadi *Bican Efendi Mektep Hocası* ve *Bican Efendi'nin Rüyası* ile küçük filmler çevirdi. Bunlara Türkiye'de çevrilen ilk komedi filmleri denildi. Bu cemiyet kapandığı sırada yeniden başka bir hayır cemiyetinin faaliyete geçmeğe başladığını görüyoruz. Malûl Gaziler Cemiyeti, Müdafaa Milliye Cemiyeti gibi yine hayır işlerine tahsis edilmiş bir cemiyettir. Birinci Cihan Harbi'nin sakat gazilerini himaye için kurulmuştur. Bu cemiyet evvelâ Bahçekapı'da şimdiki Yapı ve Kredi Bankası'nın yerinde merkez bankası bir bonmarşe kurmuş ve daha sonra da film çevirme işini ele almıştır. Bunun için de Divanyolu'nda bir müddet Erkek Terzilik Okulu olan binanın altında bir stüdyo kurarak faaliyete geçmiştir.

Bir taraftan İzmir mitinglerini aktüalite film olarak çekerken bir taraftan da mevzulu filmler çevirmeği düşünmüş ve ilk olarak merhum Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanı *Mürebbiye*'yi filme almıştır. Filmin operatörü Fuat Uzkınay, rejisörü zamanın, tanınmış aktörlerinden Ahmet Fehim efendi ve oynayanlar da Fehim efendi başta olmak üzere senaryosunu ve rejisörlü (yazının orjinalinde cümlelerin devamı yer almıyor). Film rağbet görmüş. Hatta bir tüccar bunu Anadolu'ya götürerek göstermeği de düşünmüştü. Fakat filmin mevzuu o zamanki işgal kuvvetlerini kızdırdığı için film müsadere edilmiş ve yalnız İstanbul'da gösterilmekle kalmıştır. Harbin bitmiş olmasından dolayı Merkez Ordu Sinema Dairesi ile Müdafaa Milliye Cemiyeti lâğv edilmiş ve makineleri Malûl Gaziler Cemiyeti'ne devredilmiş bulunuyordu. Bu itibarla elde film çevirecek imkânlar mevcuttu. Cemiyetin o zamanki reisi Asım Paşa cemiyetin film işine hız vermek istemiş ve hiç bir masraftan kaçınmayarak şair Yusuf Ziya Ortaç'ın *Binnaz* adlı piyesini filme aldırmağa karar vermişti. Bu filmde de *Mürebbiye*'de çalışan rejisör, operatör ve aynı müessesenin aktörleri vazife almışlardır. Filmin bazı sahneleri Topkapı Sarayı'nda ve bazı sahneleri de Ferah Tiyatrosu'nun o zamanki sahibi Molla beyin konağında çevrilmiştir. Kostümleri için 600 lira harcanmış olup, bütün film beş bin liraya çıkarılmıştır. 1750 metre uzunluğunda olan *Binnaz* ilk defa Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu'nda ve sonra da İngiltere'de gösterilmiştir. İngiltere'de beş bin İngiliz lirası ve İstanbul'da da 55 bin Türk lirası temin eden *Binnaz* o tarihe kadar çevrilen Türk filmlerin en mükemmeli idi.

Cemiyetin o zamanki ileri gelenlerinden Talip bey adlı bir zat film çevirerek bir külfete girmektense elde mevcut makineleri kiraya vererek az

ve muayyen bir gelir sağlamanın münasip olacağını teklif etti. Bu teklife göre film çevirme faaliyeti durduruldu ve o yıllarda sahne ve film gösterme faaliyeti yaparak kendisine gelir temin eden Donanma Cemiyeti ile bir anlaşma yapıldı. Donanma Cemiyeti şimdiki Turan Sineması olan Millet Tiyatrosu'nu kiraladı. Maliyetinden kiralanan makineler sahneye tespit edilerek, başrolü merhum Fahri Gülüş'ün oynadığı *Tombul Aşığın Dört Sevgilisi* adlı bir sahne piyesini filme almağa başladı. Fakat iki cemiyet arasında çıkan bir ihtilaf neticesinde anlaşma bozuldu, kiralanan makineler geri verildi ve film de yarıda kaldı. Malûl Gaziler Cemiyeti komedi filmlerinin rağbet edileceğini düşünerek merhum Şadi Karagözoğlu ile bir anlaşma yapmış ve onun yarattığı Bican Efendi rolüne göre *Bican Efendi Vekilharç* adile bir komedi filmi çevirtmiştir. Filmdeki baş rolü oynayan Şadi merhum, senaryosunu hazırlamış ve rejisörlüğünü de yapmıştır. Film Şehzadebaşı'nda Fevziye Caddesi'ndeki bir arsada kurulan dekorlar içinde ve tabii güneş altında çevrilmiştir. Film merhum Şadi'nin diğer temsilieri gibi rağbet görmüştür. Malûl Gaziler Cemiyeti, *Lâle Devri* ve Fazlı Necib'in *İstanbul Esrarı* adındaki senaryosu ile *Binbirdirek Vakası Tayyarzade* adlı piyesin filme alınması için teşebbüse geçilmiş ve muhtelif esbep sebeplerden bu filmler tamamlanamamıştır. Malûl Gaziler Cemiyeti'nin son film çevirme teşebbüsü Vezneciler'de şimdiki İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nin önündeki boşlukta yapılmıştır.

İki yıllık bir faaliyet devresinden sonra film çevirme işini ikinci plana alan Malûl Gaziler Cemiyeti İstanbul'da iki sinema işletmekte olan Kemal Film ile anlaşma yaparak elindeki dört filmle bazı malzemeyi ona devretti. İstiklâl Savaşı kazanılmış ve orduda tekrar Ordu Film Alma Dairesi adile bir teşekkül kurulmuştur. Bu teşekkül evvelce Malûl Gaziler Cemiyeti'ne kullanılmak üzere verilen makinelerini tekrar geri isteyerek film çevirmeye başlamıştır. İlk olarak İzmir'deki düşman vahşetini tasvir eden ve sonradan adı *İstiklâl olan İzmir Zaferi* adile bir film çevrilmiştir. Bir çok milli filmlerimize hakiki harp sahneleri veren bu film İstiklâl Savaşımızın bütün safhalarını ihtiva etmektedir. Malûl Gaziler Cemiyeti cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra artık film işleriyle bir daha uğraşmamak üzere bu faaliyeti tatil etmiştir.

Para ve malzeme gibi devlet yardımile bugüne kadar çevrilen filmler ticaret gayesinden ziyade amatör zihniyeti ile ve bu sahadaki zevklerini tatmin için çevrilmiş olduğu aşikârdır. Halbuki Türk filmciliğinin kalkınması ve gelişmesi için heveskârlıktan daha iyi bir tabirle kapris vasıtası olmaktan kurtulması icap ediyordu. Bir kaç yıl evvel kurulmuş olan Kemal Film bu gaye ile ilk adımı atmıştır. O yıllarda İstanbul'da Mediha adlı umumi bir kadının ölümüyle neticelenen bir hadise evvela roman halinde çıkarılmış ve sonra da Ertuğrul Muhsin tarafından senaryosu yapılarak onun rejisörlüğü altında bir kısmı Darübedayi artistleri bir kısmı da o yıllarda İstanbul'da bulunan beyaz Rus artistleri tarafından çevrilmiştir (*İstanbul'da Bir Facia-ı Aşk*). Ertuğrul Muhsin evvelce yurt dışında bazı filmlerde rol ve vazife almış bulunduğu için bu sahada tecrübesi vardı. Film ilk defa İstanbul'da Şehzadebaşı'nda

Felek Sineması'nda gösterildi. Bu müessese Eyüp'te Defterdar Mensucat Fabrikası'nın 2 numaralı dikim pavyonunu kiralarak burada bir stüdyo kurmuş ve filmlerinin iç sahnelerini burada çevirmiştir. Çevirdiği filmlerin banyo ve montaj işleri de Beyoğlu'nda Venedik Sokağı'nda bir binanın zemin katında yapılmakta idi. Bu müessese ilk filminden sonra Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* adlı milli romanını aynı adla filme aldı. Bu filmde Darülbeydi artistleri rol almış ve evvelki teknisyenler de vazife almışlardı. Bundan sonra Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba* adlı romanı Boğaziçi Esrarı adı ile, Ertuğrul Muhsin'in şimal dilinden çevirdiği *Fener Bekçileri*, *Kızkulesinde Bir Facia* adı ile, Takfur Nalyan'ın *Leblebici Horhor* adlı opereti aynı isimle ve Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı romanı aynı isimle filme alınmıştır. Bu şekilde Kemal Film bir yıl faaliyette bulunmuş ve bu zaman zarfında 6 büyük mevzulu ve 47 aktüalite film çevrilmiştir. Aktüalite filmler içinde bilhassa *Zafer Yollarında* milli hislerimize tercüman olan güzel bir dökümantal filmidir. Bu müessesenin ikinci bir şeref payı da *Ateşten Gömlek* filminde (Müslüman Türk) kadını oynatmış olmasıdır. Bedia Muahhid ve Neyire Neyyir adlarındaki bu hanımlar *Ateşten Gömlek* filminde oynadıktan sonra sahnemize de çıkmışlardır. İyi niyetler ve projelerle işe başlayan Kemal Film'in bu güzel hamlesi Türk filmciliği için memnuniyet verici olmakla beraber, ona yapılan muamele de insanlığa ve yeni sanayi teşvike aykırı bir muamele olması bakımından acıdır. Feshane Fabrikası müdürünün yanlış bir düşüncesi ile Kemal Film'in işgal ettiği bu iki numaralı dikim pavyonunun derhal tahliyesi emredilmiş ve bu müessesenin bütün makineleri yağmurlu bir günde sokağa atılmıştır. Kemal Film de bu şekilde faaliyetine son vermiştir.

(3)

Tam beş yıl, askerî teşkilâtın çevirdiği bir kaç aktüel film müstesna, hiç mevzulu film çevrilmemiştir. Bu arada Birinci Cihan Savaşı'ndan evvel, Avrupa filmlerinin pazarlarından biri olan memleketimizde yeniden teşebbüse geçilmiş ve muhtelif yabancı filmler gelmeğe başlamıştır.

Bu sıralarda, başka bir müessese, film çevirme teşebbüsüne geçmiştir. Filmciliğimizi diriltten bu müessese, İpekçi Kardeşler firmasıdır.

Evvelâ, Kapalıçarşı'nın Kalpakçılarbaşında ipek satmakla ticaret hayatına başlayan İpekçi Kani adlı bir ticaret adamı, sonraları kardeşleriyle birleşerek Eminönü Meydanı'nda, bugün tramvay durağı olan yerin yanında Selanik Bonmarşesi adıyla bir ticarethane açmıştı. Bu mağazada, oyuncak, fotoğraf makinesi, film gösterme makinesi vesaire satıyorlardı. Film gösterme makinesi satmak, bunlara sinema açmağı ve hatta film çevirmeğı ilham etti.

Evvelâ Beyoğlu'nda, sonra da İzmir'de sinema açtılar. Daha sonraları, Beyoğlu'nda bir sinema daha açtılar. Zira, Eminönü'ndeki mağazaları, meydanın genişletilmesinden dolayı yıktırılmış bulunuyordu. Kendilerini tamamen sinema işletmeğe veren İpekçi Kardeşler, sinemaları için yabancı filmler de getirmeğe başladılar.

Nihayet, 1928 yılında İpekçi Kardeşler, bugünkü Şehir Tiyatrosu olan, o zamanki Darülbedayi'nin rejisörü Ertuğrul Muhsin beyle bir anlaşma yaparak, Reşat Nuri beyin Fransua Carel'den dilimize adapte ettiği ve 1924 yılında kitap halinde basılan *Bir Gece Faciası* adlı dramını *Ankara Postası* adıyla filme aldırmıştır.

Milli Mücadele'nin bir safhasını canlandıran bu filmin operatörü Ahmet Cezmi olup, filmde, Münire, Nafia, İsmet Sırrı, Ertuğrul Muhsin, Behzat, Ercüment, Galip, M. Kemal, Sait, Emin Belig, Hazım ve Vasfi baş rolleri oynamakta idiler. Film, o zamanki mevcut imkânlar nispetinde sayısız teknik kusurları olan, fakat milli hislerimizi okşadığı için büyük rağbet görmüş ve ilk defa 2 Ekim 1929 tarihinde Beyoğlu'nda Melek ve Elhamra sinemalarında halka gösterilmiştir.

İpekçi Kardeşler, bundan sonra, yabancı bir eserden adapte edilen *Kaçakçılar* adlı polis filmi çevirmiştir. Bu filmde de, evvelki filmde çalışan teknisyenler ve Darülbedayi artistleri vazife aldıkları gibi, 1929 yılında Türkiye Güzellik Kraliçesi de rol almıştı.

Bu filmin çevrilmesi sırasında bir kaza olmuştur. Filmin dış sahneleri çevrildiği sırada polisler tarafından takip edilmekte olan kaçakçıların otomobili uçurumdan düşerek devrilmiş, bir artistimiz hafif yaralanmış, Said ağır yaralanmış ve Karakaş da ölmüştü... Mucize kabilinden kurtulan Said'e ameliyat sonunda yüzü, eski şeklini almıştı. Bu şekilde film yarım kalmış bulunuyordu...

Sesli film icat edilmiş ve yabancı stüdyolar, harıl harıl sesli film çeviriyorlardı. Her yeniliğin kısa zamanda memleketimize gelmesi gibi sesli film de çıktığının ertesi yılı geldi. Yalnız, sesli film çevirmek için stüdyomuz ve makinelerimiz mevcut olmadığı için İpekçi Kardeşler müessesesi, Avrupadaki sesli film çeken stüdyolarla temasa geçti ve Paris'te Epinau stüdyoları idaresiyle mutabık kalındı.

Doğrudan doğruya sesli olarak çevrilecek olan filmin senaryosu Ertuğrul Muhsin tarafından yazıldığı gibi filmdeki teknisyenler, İpekçilerin evvelki filmlerinde çalışanlar ve artistler de yine Darülbedayi mensupları idi. Filmin mevzuu Mısır ve Yunanistan'da geçtiğiden, Azize Emir adlı Mısırlı ve M. Gavrilidis adlı Yunanlı artist ve Mlle Lilian Grizi ve diğer yabancı artistler de rol almışlardı. Bu suretle, filmin dış sahneleri, İstanbul, Bursa, Mısır ve Yunanistan'da, iç sahneleri de Fransa'da çevrilmişti.

Evvelce çevrilip de yarım kalan *Kaçakçılar* filmi de burada seslendirilerek İstanbul'a dönülmüş ve 1 Aralık 1931 tarihine rastlayan Salı günü akşamı Melek ve Elhamra sinemalarında fevkalâde bir gala müsamesesinde, *İstanbul Sokaklarında* adlı film, bir sonra da *Kaçakçılar* filmi gösterildi.

Memlekette, Türkçe sesli ve sözlü film tam manasiyle bir yenilik olduğu için büyük rağbet görmüştür. Yabancı memlekette film çevirme işi İpekçi Kardeşlere çok pahalıya mal olmuştu. Acaba, bu iş için tesisat kurup

memlekette yapılamaz mı idi? Bu gaye ile, 200 bin lira sermayeli İpekçi Kardeşler Limited Şirketi kurularak faaliyete geçildi.

Birinci Dünya Harbi yıllarında, İstanbul nüfusunun normalin üstünde kalabalık olacağı düşünülerek, Nişantaşı'nda büyük bir ekmek fabrikası yapılmış ve bu fabrikayı layikiyle kullanmak nasip olmamış ve o zamandan beri boş bir hâlde durmakta idi...

İpekçi Kardeşler şirketi, bu binayı alarak, içinde bazı değişiklikler yaptırdı ve Klang film sistemi ile alan bir çok reflektör, ses alıcı ve sair makineler getirterek orada, İpek Film Stüdyosu'nu kurmuştur. O yıllarda, memleketimizde de başka memleketlerde halen mevcut olduğu gibi, sesle fotoğraf aynı zamanda alınırdı.

Fotoğraf alan ve diğer teknisyenler mevcut olduğu halde, henüz yeni olan ses alma teknisyeni bulunmadığı için Merchen adında bir ses mütehasısı getirtilerek, ses alma cihazları, bir müddet bu zatın idaresinde kullanıldı.

İpek Film Şirketi, derhal faaliyete geçerek, Nizamettin Nazif'in yazdığı *Bir Millet Uyanyor* adlı milli bir senaryoyu filme almıştır. Milli Mücadele'ye ait olan bu film, iki ayda tamamlanmış olup, içinde Ordu Film Alma Dairesi'nden alınan hakiki sahneler de mevcuttu.

Bu filmin teknisyenleri İpekçilerin evvelki filmlerinde çalışanlar olmakla beraber, rollerin pek azı Darülbedayi artistlerine verilmiş ve baş roller Ercüment Behzat, Atıf Kaptan, Naşit, Ferdi Tayfur ve bir genç kız tarafından oynanmıştır. Bundan evvelki milli filmler gibi, bu film de rağbet görmüştü.

İpek Film Stüdyosu'nun platosu içinde, istinat direkleri bulunmasına rağmen, bir kaç dekor kurulacak kadar genişti. Bu itibarla bir tarafta, *Bir Millet Uyanyor* filminin iç sahneleri çevrilirken, diğer tarafta da Darülbedayinin diğer artistlerine *Karım Beni Aldatırsa* adında, Fransızcadan Mümtaz Osman tarafından senaryosu yapılan bir film çevrilmekteydi. Besteleri merhum bestekâr Muhlis Sabahattin Ezgü tarafından hazırlanan bu film, sesli, sözlü ve şarkılı güzel bir operetti.

Baş rollerde Feriha, Hâlide, Hazım, Refik Kemâl, Ercüment Behzat, Melek, Vasfi, Muammer, Behzat, Galip ve Bedia bulunmakta idi. Bu film de aynı rejisör ve teknisyenlere çevriltirilerek, 1932 yılı son aylarında İpekçi Kardeşlerin sinemalarında gösterildi.

Karım Beni Aldatırsa her bakımdan mükemmel denecek vasfı taşıyan bir filmi. Fotoğraf, ses, roller ve müzik fevkalâde idi. Film âmîllîği büyük çapta yapılacak olursa, memnuniyet verici neticeler muhakkaktı. İpekçi Kardeşler de, film çevirme işine hız vererek Fransızcadan adapte *Söz Bir Allah Bir*, Almancadan adapte *Cici Berber* ve *Milyon Avcıları* adlı komedileri çevirmişlerdir.

Rejisör ve kameranın evvelki filmlerde çalışan kimseler olduğu gibi oynayanlar da Darülbedayi artistleri idi. İpekçi Kardeşler, bu arada, Hazım Körmükçü merhumun oynattığı yeni Karagöz, orta oyununda, son devir

sanatkârları tarafından *Düğün Gecesi* adlı bir film çevrilmiş ve sanatkârlar bu filmde *Kanlı Nigâr* piyesini oynamışlardır. Bu filmin, diğer bir hususiyeti de içinde orta oyunundan başka milli musiki ve oyunların da bulunmasıdır. Aynı müessesese, o yıl içinde, *Naşit Dolandırıcı* adıyla küçük bir komedi filmi çevirdi. Filmde baş rolü Naşit Özcan oynamakta idi...

Yine aynı yıl, baş rolü ses sanatkârı Münir Nurettin Selçuk'un oynadığı *Mineli Kuş* adlı bir filmin çevrilmesine başlanmışsa da bazı sebeplerden film yarım kalmıştır.

Bizde, üç yıldan beri harıl harıl sözlü film çevirirken, Yunanistan komşumuzda henüz sesli film alacak stüdyo olmadığı gibi, sesli film de daha çevrilmemişti.

(4)

İpekçi Kardeşler firmasıyla bir anlaşma yaparak *Fena Yol* adıyla ilk önce, sesli, sözlü filmi İpek Film stüdyosunda çevirdiler.

Bu arada, Basın Yayın Umum Müdürlüğü de Cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla *Ankara Türkiyenin Kalbidir* adında bir film çevirmişti. Filmde, baş rolü değerli tiyatro adamlarımızdan, merhum İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci oynamıştır.

İpekçi kardeşler ellerindeki tesislerden azami derecede istifade ederek film çevirmeğe devam etmişler ve evvelce Kemal Film tarafından sessiz olarak çevrilmiş olan Nalyan'ın *Leblebici Horhor* adlı eserini sesli olarak filme almıştır. Yine aynı yıl içinde Fransızcadan adapte edilen *Söz Bir Allah Bir* adlı bir komedi filmi çevirmiş ve bu her iki filmde de İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatçıları oynamış ve İpekçilerin evvelki filmlerindeki rejisör ve kameraman çalışmışlardır. Bu firma aynı yıl içinde *İstanbul Senfonisi* ve *Bursa Senfonisi* adile iki aktüalite film de çevirmiştir. Ertesi yıl İpekçi Kardeşler film çevirme faaliyetini incelemişlerdi. Rejisör Ertuğrul Muhsin senaryosunu kendi yazıp rejisörlüğünü de kendisi yaparak kendi hesabına *Bataklı Damın Kızı Aysel* adile bir film çevirmeğe başlamış, fakat sonradan bu filmi İpekçi kardeşler satın almıştır.

1937 yılında İpekçi kardeşler firması *Güneşe Doğru* adile acayip bir film yapmış ve bu filmde hep sütün bozuklar vazife almışlardır. Aynı yıl içinde evvelce gramafon plakı dolduran ve sinema işleten Halil Kâmil adlı bir müteşebbis te Şişli'de Şişli Camii'nin arkasındaki bir garajı satın alarak buraya bir stüdyo kurmuştur. Haka Film ilk olarak bazı yabancı filmlerin dublajını yapmış ve bir yabancı filme bir dans ve müzik sahnesi ilâve ederek *Yeniçeri Hasan* adile piyasaya çıkarmıştır. Bu arada Avrupa'nın tanınmış film ve tiyatro sanatçıları İstanbul'a gelerek filmler çevirmişler ve temsiller vermişlerdir. Bunlardan Charles Boyer, Greta Garbo, Erolle, Josephin Baker, Milton, Güstav Fröhlich, Marie Belle vesaireyi sayabiliriz.

Ertesi yıl İpek Film Celal Muhasipoğlu'nun *Aynaroz Kadısı* adlı piyesini filme aldı. Bu filmde de İpekçilerin evvelki filmlerinde çalışan teknisyen, rejisör ve artistler rol aldılar... Bu film piyes hâlinde olarak sahnedeki gibi çok fazla muvaffakiyet kazanamadı. Haka Film Stüdyosu da Reşad Güntekin'in *Taş Parçası* adlı piyesini aynı adla çevirdi... Bu filmin rejisörlüğünü Faruk Kenç adında bir genç yapmakta idi. Filmde bir kaç mantık hatası olması bu güzel piyesin film olarak kıymetini azaltmıştır. Yine Haka Film *Türk İnkılabında Terakki Hamleleri* adile dökümanter bir film çevirmiştir. Bu arada Basın Yayın Umum Müdürlüğü *Doğan Çavuş* adile bir film çevirmiştir. Filmin rejisörü Münir Hayri Egeli, artistleri de Ankara Radyoevi temsil kolu artistleri idi.

Filmciliğimiz heveskârlıktan ve daha doğrusu kapris metarı olmaktan çıkmış ve profesyonelliğe doğru ilk adımını atmıştır. Burada mevcut iki film âmilinin birbirleriyle adeta yarışır gibi film çevirdiklerini görürüz. Haka Film bir yabancı filme bazı sahneler ilâve ederek *Memiş* adile piyasaya çıkardı ve bundan sonra da aynı yılda *Yılmaz Ali* adlı bir zabıta filmi ve Sermet Muhtar Alus merhumun *Kıvırcık Paşa* adlı romanını aynı adla filme aldı. Bu filmlerde rejisörlüğü Faruk Kenç ve kameraman da Necati Tözün merhumdu. Filmlerde Şehir Tiyatrosu dışındaki artistler rol almışlardı. İpek Film de bu yıl tekrar bir hamle yaparak Celal Muhasipoğlu'nun *Bir Kavuk Devrildi* adlı piyesini, Ziya Şakir'in *Allahın Cenneti* adlı eserini ve yabancı dilden adapte edilen ve piyesi sahnelerimizde temsil edilmiş olan *Tosun Paşa* adile filme aldı.

1940 yılında İpekçi kardeşler film faaliyetine yeniden hız vermişler ve Almandan adapte edilen *Şehvet Kurbanı*, İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci merhumun *Akasya Palası* ve *Kıskanç* adlı fimleri çevirdikleri gibi Burhan Felek'in yazdığı bir çok dedikodulara sebep olan *Nasrettin Hoca* adlı fimi de ancak bu yıl gösterebilmişlerdir. Haka Film'de aslı nesil belli olmayan Adolf Körner adında bir balerin Reşad Nuri Güntekin'in *Hülleci* piyesini çevirmiş. Zavallı maceraperest yabancı, değil bizim eski Türk geleneklerini, rejisörlüğü bile bilemediği için film berbat olmuş ve sansör tarafından gösterilmesine müsaade edilmemişti. Bu yıl bazı sahneler ilâve edilerek ve adı da *Duvaksız Gelin* olarak çıkarılmıştır.

İpek Film bu ana kadar çevrilen filmler içinde bir hayli hasılat temin eden bir fim çevirmiştir: *Kahveci Güzeli*... Bu filmde de yine aynı rejisör, kameraman ve aynı müessesenin artistleri oynamışlardır. İpekçi kardeşler müessesesi o yıl Vasfi Rıza Zobu tarafından senaryosu yazılan *Gönülden Gönüle* ve İhsan İpekçi ile Ferdi Tayfur'un müştereken yazdıkları *Coşkundereli Emine* adlı iki filmi de çevirmek için teşebbüse gelmişse de sonradan bundan vaz geçilmiştir. Haka Film o yıl yine o bilgisiz yabancı rejisöre, Mahmut Yesari'nin *Sürtük* adlı piyesini aynı adla ve Ragıp Şevki Yeşim'in *Kerem ile Aslı* adlı senaryosunu filme aldırdı. İkinci filmde baş rolleri ses sanatkârlarımızdan Müzeyyen Senar ile Malatyalı Fahri oynamakta idiler. Bu arada, Beyoğlu'nda Bursa Sokağı'nda Marmara Stüdyosu adile bir dublaj stüdyosu açılmış ve bir çok yabancı filmler Türkçe olarak duble edilmiştir.

(5)

Bu stüdyo, *Sarı Kurdelâ* adıyla bir film çevirmek teşebbüsüne geçmiş, fakat sonradan bundan vaz geçildi ve bir askeri yabancı filmin bazı parçaları ilâve edilerek, *Çanakkale Geçilmez!* adıyla gösterilmiştir.

Çalışmakta olan, her iki film âmili, bir yıl hiç film çevirmediler. Biri, film çevirme işinde ümit ettiği neticeyi alamamış; diğeri de, filmlerini çevirecek, düşüncelerine uygun rejisör bulamamış, hatta eski rejisörü ve teknisyenleriyle mahkemelik bile olmuştu. İkinci Dünya Savaşı'nın en kızışmış bir yılında bulunduğundan bin bir zorlukla ancak endirekt propaganda yapan yabancı filmler getirilmekte idi...

Bu cins filmlerden bilhassa Alman filmleri Beyoğlu sinemalarında sık sık görülüyordu. Necip bey adında bir müteşebbis, bu gelen Almanca filmlerin, Türkiye'de işletme hakkını almış ve bu arada, bazı sinema makineleri de getirtmişti...

Getirttiği Almanca filmleri göstermek üzere Tepebaşı'ndaki Asri Sinema'yı kiraladı ve buranın adını değiştirmek isteyerek bir müsabaka açtı... Ses adının konmasına karar verildi. Uzun yıllardan beri Pathe, Anfi ve Asri adları verilmekte olan bu binaya Ses Sineması denildi... Fakat, gerek binanın İstiklâl Caddesi'nde olmamasından, bu sinemanın kiracısını, ümit edilen neticeyi vermedi... Bu sinemanın İstiklâl Caddesi üzerinde olması münasip idi. Bu gaye ile cadde üzerinde bina arandı ve bulundu...

Bir müddettenberi, evvelâ Operet ve sonra Komedi bölümünün çalıştığı Fransız Tiyatrosu, İstanbul Şehir Tiyatrosu Müdürlüğü için idari bakımdan mahzurlu idi. Her iki bölümün çalıştığı binaların birbirine yakın olması en uygun hareket olduğuna göre, Necip bey Belediye ile bir anlaşma yaparak, binalarını değiştirdiler ve Ses Sinema-Tiyatrosu da, bu şekilde İstiklal Caddesi'ne geldi... Fakat, burada da ümit edilen elde edilemeyince, tiyatro olarak faaliyete geçti...

Necip Erses, bu defa film çevirme ve banyo işleriyle meşgul olmak üzere Şişli'de küçük bir garajı stüdyo haline ve Tepebaşı'nda eski bir sinemayı da dublaj vesaire atölyesi haline koyarak faaliyete geçti. Bu şekilde, memlekette film âmili 3 firma bulunmakta idi...

Bunlardan ikisi faaliyetini durdurmuş; son açılansa, Haka Film firmasında evvelce çalışmış olan rejisörü angaje ederek, ona köy hayatına ait bir senaryo yazdırarak ve rejisörlüğünü de kendisine yaptırarak *Dertli Pınar* adında bir film çevirtmişti.

Bu filmin kameramanı Baha Gelenbevi idi. Filmde Nezihe, Suavi, Talât, Sami, Vedat, Müfit, Refik Kemâl baş rolleri oynamakta idiler. İkinci Dünya Savaşı'nın en kızışmış yıllarında bulunduğu için, film malzemesi bir çok ithal malları gibi kıymetlenmiş ve pahalıya satılmakta idi...

Buna mukabil, artistlerimiz; tiyatro artistlerimiz, rejisörlerimiz fotoğrafçılık, operatörlük vesaireden yetişme oldukları için, film çevirme

sırasında bir çok falsolar oluyor, ses iyi alındığı halde fotoğraf kusurlu oluyor veyahutta bunun aksi oluyordu...

Nihayet, on iki yıldan beri, memlekette çevrilen filmlerin ses ve fotoğrafları aynı zamanda alındığı halde bu acemilik yüzünden, bundan vaz geçilerek evvelâ fotoğrafları alınıyor, sonra da seslendirilmeye başlandı. Bu hareket bir bakımdan gerileme olmakla beraber, diğer taraftan da dublajcılığın ilerlemesine sebep oldu... Muhtelif dillerde gelen yabancı filmler memlekete gelince, Türkçe dublajı yapılıyor ve piyasaya bilhassa Anadolu piyasasına sürülüyordu. Yakın yıllara kadar dublaj artistliği ve rejisörlüğünü ellerinde tutan İstanbul Şehir Tiyatrosu artistlerinin az olan maaşları, bu şeklide bir hayli kabarmıştı...

Ertesi yıl, Ses Film, bundan evvelki filmde kameramanlık yapan zata, bu sefer Tarzanvari bir senaryo yazdırdı ve ona rejisörlük payesini de verdi... Yeni rejisör *Deniz Kızı* adlı bu filmi bayrama yetiştirmek ve ilk filmi olduğu için, bütün gayret ve itinasını sarfederek filmi sessiz olarak çevirdi ve *Dertli Pınar* filminde konulan kaideye uyarak, seslendirilmek üzere dublaj stüdyosunda çalışmalarına başlandı...

20 Eylül 1944 Cumartesi günü, saat 10'da Tepebaşı'ndaki dublaj stüdyosunda bir yangın çıkmış ve *Deniz Kızı*'nın gerek negatif ve gerekse pozitif kopyaları tamamen yanmıştır. Filmin rejisörü için büyük bir darbe olan bu durum, patron tarafından derhal telâfi edilmiş ve yangından üç saat sonra, aynı filmin yeniden çevrilmesine başlanmıştır.

Filmde, Şehir Tiyatrosu'ndan olmayan Orhan adlı bir genç baş rolü oynamakta idi. Diğer rollerde, yine Şehir Tiyatrosu'ndan Nezih, Talât, Müfit baş rolleri almışlardı... Aynı firma o yıl içinde, Sedat Simavi'nin evvelce kitap halinde çıkarmış ve Şehir Tiyatromuzda temsil edilmiş olan *Hürriyet Apartmanı*'ni aynı adlı filme aldırdı...

Filmin rejisörü Talât Artemel, bu sahada ilk defa şansını denediği halde çok, hem de pek çok muvaffak olmuştu. Rejisörlük şansını deneyen, aynı yıl içinde diğer bir genç de, şimdiye kadar Haka Film'in alma işlerinde çalışan Şadan Kâmil olmuştu.

Bu genç baş rolü Alman artisti Conrad Veidt'in oynamış olduğu *Son Bölük* adlı filmini Türkçe adapte etmiş, film evvelâ *Plevne Kahramanları* adını taşıırken, sonradan bazı tavsiyelerle, yeniden sahneler ilâve edilerek, *13 Kahraman* adı verilmiştir. Bu film, yine Şehir Tiyatrosu artistleri ve bir iki kadar da diğer tiyatro artisti tarafından çevrilmiştir...

Bu yıl içinde, yeni yeni rejisörler ve kameramanlar meydana çıkarken, iki tane de yeni film âmili firma kuruldu... Bunlardan biri Kurt Film olup, havacılık hakkında bir film çevirmeğe başladı. Fakat, *Kanatlanan Gençlik* adlı bu film yarım bırakılmıştır. Diğer yeni kurulan bir film âmili firma da İstanbul Film'dir. Bu firmayı da evvelce Haka Film ve Ses Film hesabına çevrilen filmlerin bazısında rejisörlük eden Faruk Keleş kurmuştu. Bu firma

ilk olarak *Hasret* adlı bir film çevirdi... Film, yeni film âmîllîğine başlayan bir kimse için cidden uygundu Senaryoyu eşi yazmış, rejisörlüğü kendisi yapmış ve pek çok dış sahneler olduğu için film ucuza çıkmıştı. Filmde Oya gibi yeni istidata yer verildiği gibi yine Şehir Tiyatrosu sanatçileri ve ses sanatkarı Münir Nurettin de rol almıştı. Filmin rejisörü ve prodüktörü köy hayatını canlandıran bu ikinci filminden sonra, ertesini yıl *Günahsızlar* ve *Karanlık Yollar* adlı iki eseri filme almıştır. Birinci filmin senaryosunu yine rejisörün eşi yazmış. Bu filmde de Sadri ve Emin gibi iki yeni istidat oynatılmıştır. *Karanlık Yollar* adlı filme gelince bu yazının muharriri *Satılmışlar* adıyla senaryoyu yazmış ve rejisörü ile üzerinde konuşmuşlardır. İkinci konuşmaları sırasında rejisör daha bazı yerlerin değişmesi icap ettiğini tavsiye ettikten sonra kendisi makinede yazdıracağını söylemiş ve eseri almıştır. Bir kaç gün sonra yazıhaneye gelen muharririn senaryosunun makinede yazıldığını ve adının da *Evlât Acısı* olarak değiştirdiğini ve nihayet rejisörün kendisini bu senaryoya emrivaki yaparak ortak ettiğini öğrenmiş. Aradaki emniyetin bozulmaması için hiç ses çıkarmamış ve senaryo bu şekilde tasdiğe gitmiştir. Fakat bu nezaket icabı susmak tamamen muharririn aleyhine olmuş, senaryo tasdikten gelmiş, çevrilmiş ve afişleri ısmarlandığı halde ona hiç haber verilmek tenezzülünde bulunulmamış. Nihayet senaryonun değerlenmesi yüzünden çıkan bir ihtilafı bahane eden, rejisör, patron vesaire olan bu zat muharriri senaristlikten çıkararak onu eser sahibi ve hatta mevzuun son kısmındaki bir türüğü veren bir muharrir yapmış. İki yıl sonra bir çok değişikliklerle ve adı da *Karanlık Yollar* olarak piyasaya çıkarılan bu film parasını toplayamamış ve İstanbul Film de iflâs etmiştir. Aynı yılda Haka Film *Toros Çocuğu* adında evvelce kitap halinde çıkarılmış olan bir romanı filme almıştır. Şevki Yazman tarafından hazırlanmış olan bu romanın filme alınmasında rejisörlüğü ilk filmi bir Almanca filmi adapte ederek bu sahada kendisini tecrübe eden Şadan Kamil yapmıştır. Ses Film de *Koroğlu* adlı eseri filme almıştır. Muharrem Gürses tarafından hazırlanan senaryoya evvelce bu adla roman yazmış başka bir muharrir de ortak çıkmış ve film Refik Kemâl'in rejisörlüğünde tamamlanabilmiştir. Aynı yıl kurulmuş olan Doğan Film evvelce kitap halinde çıkarılmış ve İstanbul Şehir Tiyatrosu sahnesinde uzun zaman temsil edilmiş olan *Yayla Kartalı* adlı piyesi filme almış olduğu gibi bir de *Kızılırmak*, *Karakoyun* adlı başka bir filmi de çevirmiştir. Bu şirketin de dağılmasından sonra filmin birini ortaklardan Cahide Sonku, diğerini de Fuat Rutkay almışlar ve kendi adlarına kurdukları firmalarda işletmişlerdir. Aynı yıl kurulan Halk Film tuluat sahnelerde sık sık oynanan *Köy Düğünü* adlı piyesi filme almış ve evvelâ *Köy Güzeli* ve sonra da *Harman Sonu* adıyla gösterilmiştir.

(6)

Bu firmanın, ilk filmi ona büyük hasılat temin etmiştir. Yine aynı yılda kurulan Atlas Film, Ragıp Şevki'nin senaryosunu yazdığı *Gençlik Günahı* adlı filmi çevirmiştir. O yıl Atlas Film'in henüz stüdyosu olmadığı için film

Haka Stüdyosu'nda çevrildiği gibi rejisörlüğünü de Haka Film'in rejisörü Şadan Kâmil yapmıştır. Bu yıl kurulan diğer bir film âmili firma da Sema Film yahut sonraki adıyla Ar Film'dir. Bu firma Şükûfe Nihal'in *Domaniç Yolcusu* adlı romanını evvelâ *Domaniç Yolcuları* sonra da *Unutulan Sır* olarak adlandırarak çevirmiştir. Bu film bir çok iyi niyetlerle çevrilmeğe başlanmış, fakat bazı kötü düşünceli ve güya halkımızın ne istediğini çok iyi bilen kimselermiş gibi müdahalelerde bulunulmuş; film de maalesef lüzumsuz bazı sahnelerin ilâve edilmesinden kötünün altında kalitede bir film olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı bitmiş, film çevirmek için lüzumlu malzemeler yavaş yavaş gelmeğe başlamıştı. Mevcut İpek, Haka, Ses, Marmara stüdyolarına, Halk, Sinteks ve Ermanlar stüdyoları da katılmıştı. İpek Film o yıla kadar yabancı filmlerin dublajını yaparken yeniden bir hamle yapmağı düşünmüş ve İhsan İpekçi'nin *Senede Bir Gün* adlı romanı aynı adla Ferdi Tayfur'un rejisörlüğünde filme almıştır. İpekçiler yıllar sonra yaptıkları bu tecrübeye muvaffak olmuşlardı. Atlas Film de Kerime Nadir'in *Seven Ne Yapmaz* adlı romanını aynı adla yine Şadan Kâmil'in rejisörlüğünde ve Haka Film Stüdyosu'nda filme almıştı. O yıl yeni kurulan Ermanlar Film Fikret And'ın *Güzel Yıvanna* adlı romanını *Damga* adıyla, Birlik Film *Yanık Kaval* adıyla, Ankara Film *Büyük İtiraf* adıyla, Şark Film *Sonsuz Acı* adıyla, And Film Reşat Nuri'nin *Bir Dağ Masalı* adlı romanını aynı adla filme aldılar. *Bir Dağ Masalı* için çok masraf edilmiş olmasına ve biraz da iddialı olmasına rağmen ortamın üstünde bir kalitede idi. *Yanık Kaval*'da kemanlı Türk dilencisi ve acaip göbek havaları seyir etmek bedbahtlığında bulunduk. *Büyük İtiraf* bütün iyi niyetlere ve bol masraf edilmiş olmasına rağmen avantürkiye bir yabancımanın müdahale etmesi yüzünden ve *Sonsuz Acı* da tiyatromuzun bir çok değerleri rol almış olmalarına rağmen kötü idiler. *Damga* bir kaç rejisör değiştirmesinden ve pek fazla filmlerimizde oynamış artistler bulunmamasına rağmen zararsız bir filmi. *Seven Ne Yapmaz*'ın mevzuu güzel, artistlerden baş rolleri oynayanlar ve rejisör tecrübesiz olduğundan zararsız bir filmi. Bu itibarla 1946-47 sezonunda gösterilen filmler içinde en güzel film *Senede Bir Gün*'dü diyebiliriz...

Yine bu yıl içinde günden güne sayısı fazlaşan film âmilleri aralarında birleşerek Yerli Film Yapanlar Cemiyeti adıyla bir dernek kurmuşlardır. Bu güne kadar, bu derneğin hakiki faaliyet sahası henüz maalesef anlaşılammıştır. İlk yıllarda müsamereler ve müsabakalar tertip etmekle faaliyete geçen bu cemiyet, sonraları bunları da, faaliyeti de bırakarak filmcilik sahasında tamamen pasif bir hale geçmiştir.

Son yıllarda, film âmillerine dağıtılmak üzere gelen ithal malı ham film bir çok firmaların ellerinde dolaştıktan sonra Yaş Meyve ve Sebzeçiler Kooperatifi'nin eline geçmişti. Bu. itibarla adı bulunan fakat hiç bir mevcudiyet göstermiyen bu cemiyetin mevcut olması kadar saçma bir şey olamazdı. Ama aynı yılda kurulan Sinemacılar ve Filmciler Cemiyeti faydalı işler yaptı.

Ertesi yıl yani 1947 yılında mevcut firmalardan İpek Film, Milli Mücadeleye ait *İstiklâl Madalyası*'nı ve *Kerim'in Çilesi* adıyla bir komedi filmi çevirdi. Ve her iki filmin de ihtimamla hazırlanmış olmasından sahiplerinin yüzünü güldürecek şekilde rağbet görmüştü... Her iki filmin de rejisörü Ferdi Tayfur'du...

Haka Film Ziya Çalikoğlu'nun *Harman Kaya* adlı eserini çevirdi. Bu filmde Şehir Tiyatrosundan Nevin, Fatma, Behzat, Mahmut ve Muhip oynamış ve rejisörlüğünü de Sami Ayanoglu yapmıştı...

Atlas Film, Mecidiyeköyü'nde yaptırdığı en modern ve geniş olan stüdyosunda, *Efe Aşkı* ve *Dümbüllü Macera Peşinde* adlı iki film çevirdi. Firmanın daimi rejisörü olarak angaje edilen Şadan Kâmil bu her iki filmin de rejisörlüğünü yapmıştır. Keza Bakırköyü'ndeki İncirlik'te evvelâ küçük ve sonra da gayet büyük ve en son sistem tesisatı olan stüdyosunda o yıl beş film birden çevirmiştir...

Bunlar, *Silik Çehreler*, *Yara*, *Bağda Gül*, *Kılıbıklar*, *Keloğlan* idi... Rejisörleri, Vedat Örfi, Seyfi Havaeri ve Çetin Karamanbey idi. Bu filmlerde, Şehir Tiyatrosu'ndan bazı artistler bulunduğu gibi, bu müessesenin dışındaki artistler ve hatta ses sanatkârları da rol almışlardı.

Bir kaç yıl evvel iflâs eden İstanbul Film, tekrar faaliyete geçmeği düşünmüş ve başka firma nam ve hesabına *Tuzak* adıyla bir film çevirmiştir. Bir yıl evvel kurulan Elektra Film de *Yuvamı Yıkamazsın* adıyla bir film çevirmiştir. Prodüktör, senarist ve rejisör, kameraman ve nihayet rol sahiplerinin profesyonel bir zihniyetle çalışmaları bu filmi dört başı mamur bir film haline koymuştu...

Ertesi yıl Halk Film, yine seri halinde, *Düşkünler*, *Canavar*, *Sızlayan Kalb*, *Günahım*, *Akıncılar* adlı filmleri çevirdiler. *Canavar*'ın piyes halinde sevilmiş olmasına rağmen, film halinde pek fazla rağbet görmedi. *Akıncılar*, tarihi bir film olmasından, *Günahım*, *Sızlayan Kalb* ve *Düşkünler* melodram oldukları için büyük rağbet görmüşlerdir.

Haka Film, *Baba Katili* adında tek bir film çevirmiş olduğu gibi, Birlik Film de *Çıldırın Kadın* adıyla bir melodram çevirmiştir. And Film *Kanlı Taşlar* adlı bir polis filmi ve *Hülya* adlı sosyal bir film çevirmiştir. Atlas Film'in *Dinmeyen Sızı* adında ve Ermanlar Film de, Halide Edib'in evvelce kitap halinde çıkmış olan *Vurun Kahbeye* adlı romanını filme almıştır. Atlas Film'in *Dinmeyen Sızı*'sını firmanın daimi rejisörü ve *Vurun Kahbeye*'yi de Lütfü Akad adlı, amatör sahnelerde büyük muvaffakiyetler göstermiş bir genç yapmıştır... *Vurun Kahbeye* filmi için, hiç bir masraftan çekinilmemiş ve büyük bir anlayışla filme alınmıştır. Böyle bir filmin pek kısa zamanda masraflarını çıkarmış olduğunu bilmem kayda lüzum var mı?

Aynı yıl içinde yeniden kurulan İyi Film, *Ölünceye Kadar Seninim* adlı bir film çevirmiş olduğu gibi, yine yeniden kurulmuş olan Ömay Film de *Bir Yabancı* adlı bir film çevirmiştir. Her iki film de orta derecede idiler...

1949 yılında eski film âmili firmalardan Halk Film Yalan, *Şehidler Kalesi*, *Zehirli Şüphe* adlı filmleri; Haka Film, *Er Meydanı* adlı filmi; İpek Film *Kanlı Döşegi*; Ermanlar *Lüküs Hayat* piyesini aynı adla; Ömay Film *Kanatlardan Türbe ve Karadeniz Postası* adlı filmleri, And Film *Üvey Baba ve Akdeniz Korsanları*'nı; Atlas, *Bir Fırtına Gecesi*, *Uçuruma Doğru*, *Efsuncu Baba*, *Çılgık*, *Ayşe'nin Duası* adlı senaryoları; Ses Film *Stokholm Güreş Şampiyonası* adıyla Stokholm'de muvaffakiyet kazanan güreşçilerimizin daha memleketteki kamplardaki çalışmalarından yurddan Stokholm'e gidiş, oradaki güreşleri ve dönüşlerine bütün teferrüatle bir aktüalite film hazırlamıştı.

O yıl içinde yeniden kurulan Duru Film Refik Halid'in *Çete* romanını aynı adla, Hâle Film yirmi altı yıl evvel Kemal Film tarafından sessiz olarak çevrilmiş olan Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* adlı romanını aynı adla tekrar sesli olarak filme almışlardır. Yine bu yılın yeni filmlerinden Azim Film *Gönülden Yaralılar*, Güneş Film *Fedakar Ana*, Milli Film *Kahraman Mehmetçik* adlı filmleri çevirdiler. Bu yıl içinde kurulan İstanbul Stüdyosu ile stüdyo adedi şehrimizde 8'e çıkmakta idi. Adapazarı'nda Ermanların kurduğu stüdyo, bir sinemanın kenarında bulunan bir salon olduğu için ihtiyacı karşılayamamış ve daha ilk yıl kapatılmıştı...

Ertesi yıl eski firmalardan Halk Film bu yazıların muharririnin *Bırakılan Çocuk* adlı bir senaryosundan başka *Soysuz*, *Estergon Kalesi*, *Kapanan Gözler*, *Harman Sonu Dönüşü* filmlerini, And Film *Ya İstiklâl Ya Ölüm*, *Tanrı Şahidimdir (Fato)*, *Namıdiğer Parmaksız Salih*, *İstanbul Geceleri*, *Çakırcalı Mehmet Efe* ve *Çakırcalı Nasıl Vuruldu* adlı filmleri, Atlas Film *İstanbul'un Fethi* adlı tarihi filmi, Duru Film *Yüzbaşı Tahsin* adlı milli bir film, İpek Film *Üçüncü Selim'in Gözdesi*, Ermanlar *Define Peşinde* ve *Allah Kerim* adlı filmleri çevirdiler O yıl içinde yeniden kurulan Hilâl Film *Zülfikârın Gölgesi* ve *Salih Reis*, Örnek Film *Söyleyin Anama Ağlamasın*, Sonku Film *Vatan ve Namık Kemal*, Ateş Film *Yıllardan Sonra*, Ülkü Film *Çıldır Baba* ve İzmir'de kurulan Berkmen film de *Oğlum İçin* adlı filmlerini çevirdiler. Bu yıl Ermanlar mükemmel tesisatlı bir stüdyo kurmuşlar ve filmlerini burada çevirmişlerdir.

Türk filmciliği artık heveskârlıktan hatta amatörlükten çıkmış profesyonelliğe doğru adımlarını atmıştı. Yeni yeni rejisörler, artistler, teknisyenler yetişmiştir. Bu arada bir ciheti de kayıt etmeden geçmeyeceğim; memlekete fazla miktarda gelen Şark filmleri filmcilerimize her çevirdikleri filmde muhakkak göbek atan bir dansözün ilavesine mecbur etti. Her film âmilinin kafasında, içinde göbek dansı olmayan ve bol şarkıları bulunmayan film tutmaz dendi. Bugün bile bazı filmlerimizde bu itiyattan kurtulamadı. Bu suretle Muallâ Gökçay, Münir Nurettin, Sabite Tur, Suzan Yakar, Mine Coşkun, Hacer Buluş, Muzaffer Birtan, Şükran Özer, Neclâ İz, Lütfi Güneri, Zehra Bilir, Müzeyyen Senar, Ahmet Üstün, Nebahat Erdura, Perihan Sözeri gibi ses sanatkârları filmlerimizde rol almışlardır. Bunlardan Nimet Alp, Ayşe Nur (Nana), İnci Birol, Türkân Şamil, Özcan Tekgül, Seska, Semiramis, Zühre vesaire...

Türk filmciliğinde en önemli bir taraf ta dublajcılığın tasavvurun çok üstünde ilerlemiş olmasıdır. Sesli filmin ilk çıktığı yıllarda dünyada en iyi dublaj yapan Fransızlardı. Fakat biz onları kısa bir zamanda çok geçtik. Bugün yapılan her hangi bir yabancı filmin dublajı hiç fark edilmeyecek kadar mükemmeldir. Bir çok ve mesleğin ehli dublaj artistleri ve rejisörleri bir çok vilâyetlerimizde gösterilen yabancı filmlerin Türkçe dublajlarını yapmaktadırlar.

1951 yılından sonra filmciliğimizde tam bir kalkınma göze çarpmaktadır. Yine bazı film âmili firmalar yeniden kurulmuştur. Bunlardan Seneka, Kale, İnci, Ceylân, Lâle, Reks, Uğur, Erkin, Emek, Özen gibi firmalar 13 film çevirdikleri gibi eski firmalar da boş durmamışlar ve And, Ermanlar, Halk, Sonku, Ömay, Örmen, Milli, Ateş, İpek, Birlik, Duru, Atlas, Kemal ve İzmir'de Can film birer hatta daha fazla film çevirmişlerdir. Bunlardan bilhassa Halk Film o yıl 9 film çevirmiştir. Hükümetin yerli filmlerden az bir vergi alması, bilhassa bu işte âmil olmuştur...

O yıl Lâle ve Ar stüdyoları kurulmuş ve burada filmler çevrildiği gibi yabancı filmlerin dublajları ve lâboratuvar işleri de yapılmıştır. Keza o yıla kadar çevrilen filmlerimiz hep 35 milimetrelilik idi. O yıl Teknik Film 16 milimetrelilik mevzulu bir film çevirmeğe karar verdi ve bu yazıların sahibinin *Kore'den Geliyorum* adlı senaryosunu filme çekmeğe başladı. Memlekette yapılan bu ilk teşebbüs maalesef yarım kalmıştır. Filmin onda sekizi çevrilmiş olduğu halde artistlerden iki tanesinin âni olarak vazife icabı İstanbul'dan ayrılması filmin yarım kalmasına sebep olmuştur Türk filmciliği yabancı film stüdyolarıyla da işbirliği yapmıştır. Bu şekilde Ermanlar Bağdat'ta bir firma ile anlaşarak orada Türk ve Iraklı artistler beraberce *Arzu ile Kamber ve Tahir ile Zühre* adlı filmleri çevirmişlerdir.

Filmciliğimizin temelini atan Ordu Film Alma Dairesi o yıllarda cereyan etmekte olan Kore Savaşı harekâtını tesbit etmek üzere bir film alma ekibi göndermiştir. Operatör Kenan Erginsoy büyük bir maharetle savaşın bir çok safhalarını filme almağa muvaffak olmuştur. Yine aynı yıl içinde Kartal Film Kâğıthane köyünde stüdyo kurarak faaliyete geçmiştir. O yıl sonunda 24 film âmili firma mevcut olup bunlar 44 film çevirmişlerdir.

(7)

(1952'de) 51 Türk filmi seyrettik. Bu filmlerden bazıları iyi olmakla beraber düşük kalitede olanlar da vardı. Bilhassa şark filmlerinin hatırası olan yerli yersiz şarkılar ve göbek dansları Türk filmciliğinin kalitesini düşürmekte idi. Bu arada bol miktarda komedi filmleri, melodramlar, tarihi filmler vatani filmler, hatta macera filmleri çevrilmiştir. O yıl çevrilen memleketimizdeki iki renkli film de dikkate şayandır. Yeni kurulan Ertuğrul Film ve Stüdyosu *Halıcı Kız* ve *Evli mi Bekâr mı* adile iki renkli film çevrilmiş, fakat fazla rağbet görmemiştir. Bu da firmanın kapanmasına sebep olmuştur. Yapılan bu

renkli film tecrübesinde filmlerin mevzuu ve temsil eden artistler pek zayıftı. Yine bu yılın filmleri arasında bazı Amerikan, İtalyan filmlerine nazire Türk filmleri de çevrilmiştir. Bunlardan *Tarzan İstanbul'da*, *Amerikalı Tarzan* gibi ormanlarda yarı çıplak dolaşmakta, ağaçtan ağaca sıçramakta idi. O yılın iyi filmi olarak vasıflandıracağımız bir film *Göçmen Çocuğu* idi. Yurdun her tarafında büyük bir rağbet gören bu film, Cannes Film Festivali'ne de gönderilmiş ve derece almıştır. Eski firmalardan Ses Film Mecidiyeköyü'nde yeni bir stüdyo yaptırarak en son sistem tesisatı koymuştur. Keza Halk Film de mevcut stüdyosunu genişleterek tesisatını tamamen değiştirmiş ve modern bir hale koymuştur.

1953 yılında film âmili firmalar 37'ye ve gösterilen filmler de 53'e çıkmıştır. Halbuki çevrilen filmler 70'e yakındır. Fakat gösterecek sinema bulunamadığından bunların bazıları ertesi yıla kalmıştır. Esasen gösterilen bu filmlerden bir kaç da ilk vizyonlarını Anadolu sinemalarında yapmışlardır. Bu yıl içinde bir kaç komedi filmi de çevrilmiştir. Bunlar, Avrupa'nın ve Amerika'nın çifte komikleri ile çevrildiği gibi bizde de *Edi ile Būdū*, *Ali ile Veli*, *İki Kafadar*, *Memiş ile İbiş*, *Kan Kardeşleri* gibi adlar alarak çifte komiklerle çevrilmiş filmler de vardı. Yine bu yıl canlı resimlerden film yapmak için de bir teşebbüs yapılmıştır. Mamafî canlı resimlerle film yapma işi bu yıl ilk defa tecrübe edilmemektedir. Bundan evvel merhum karikatürist Cemal Nadir Güler meşhur Amca Bey tipini filmin kahramanı yaparak *Amcabey Plajda* adile bir canlı resimlerden film hazırlamış ve 500'den fazla resim hazırlandığı halde film tamamlanmamıştı. Bundan sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nden iki genç te aynı teşebbüsü yapmışlar ve bir zeybek tipini ele alarak bir çok resimler hazırlamışlar ve filme almağa muvaffak olmuşlardır. Bu yıl And Film aynı işe girişerek *Evvel Zaman İçinde*, *Nasreddin Hoca* ve *Keloğlan* adile resimlerden film hazırlama teşebbüsüne geçmiş ise de film bugüne kadar hâlâ piyasaya çıkmamıştır.

Bu yıl içinde Türk Film Dostları adile bir demek kurulmuş ve bazı faaliyetlerde bulunmak istemiştir. Bu cümleden olarak bir kaç firmadan temin edebildiği bir iki filmle Türk film festivali tertip etmiş ve selâhiyetsiz kimselere de bu filmler için dereceler verdirmiştir. Filmleri seçen jüri heyeti içinde ömründe bir kere olsun Türk filmi seyir etmemiş, Türkçe ile alakası olmayan, filmcilik, Türk filmciliği ve dünya filmciliği hakkında en sathi bilgisi bile olmayan kimseler jüri azası olarak bu filmleri dost işi seçmişlerdir. Bu yıl içinde çevrilen filmler yine muhtelif branjlarda idi. Yine melodram, komedi, tarihi, milli, dini filmlerle birlikte İtalyan Amerikan kopyası filmler de vardı.

Yıllar ilerledikçe Türk filmciliği de gelişmekte idi. Artık filmcilik mesleğinde iş vardı. Film âmilleri, yalnız filminden aldığı para ile geçinenler ve bir çok teknisyenler yetişmişti. Bilhassa büyük firmalarda sanayi haline gelen filmciliğimizin tek aksak tarafı başıboş olması idi. Hükümet onlara yardım elini uzatmadığı gibi yapılan faaliyeti de mürakabe etmiyordu. Film âmilleri de bir koyup beş almak kaidesini güderek harıl harıl çalışıyorlardı

(8)

1954 yılında filmciliğimizde bu programsız olarak çalışmayı daha bariz bir şekilde görmekteyiz. Bu yıl içinde çevrilen yüze yakın muhtelif janrdaki filmlerden o sezon ancak 57 tanesi gösterilebilmiştir. Bu faaliyete paralel olarak film âmili firmalara 3 tane daha yenisi katılarak sayıları 40'a çıkmıştır. Bu yılın film faaliyeti arasında göze çarpan bir cihet de, çevrilen Türk filmlerinin gösterecek sinema bulmamış olmalarıdır. Şimdiye kadar Türk filmleri ilk vizyonlarını Beyoğlu veya İstanbul cihetindeki büyük sinemalarda yaparlarken, bu yıl sinemaların sezon boyunca dolu olmasından onlar da ilk defa Anadolu veya İstanbul'un ikinci derecede sinemalarında gösterilmek mecburiyetinde kalmıştır. Her ne kadar çevrilen filmler *Cingöz Recai* gibi polisiye, *Dümbüllü Tarzan* gibi hafif komedi, *Battal Gazi* gibi tarihi ve *Evlat Acısı* gibi melodram janrında ise de, yine firma sahiplerinin pek fazla yüzünü güldürmemiştir. Bilhassa bu filmlerin arasında kalite bakımından çok düşükleri de olduğunu esfle söyleyebiliriz.

Bu yıl film âmillerinden bir kaç yaptıkları masrafları toplayamadıklarından, bu iş için sarfettikleri parayı da faizle almış olduklarından, paralar da zamanında ödenmemiş olduğundan, iflas etmişlerdir. Sırası gelmişken şunu da ilâve etmek isteriz: 20 yıl evvel Türk filmciliği ancak 2-3 film âmilinin faaliyetine inhisar ederken, bugün 50'ye yakın firmanın bulunması her milletini seveni sevindirmekle beraber, bu firma sahiplerinin evvelce soğan veya inşaat malzemesi ticareti yaparken, filmcilik yapmağa başlaması dikkate şayandır. Bu bize, bir çok film işlerimizle uğraşan kimselerin sanatla alâkası olmadıklarını göstermektedir ki, herhalde acıdır. Her işleri adımda bir çok aksaklıklar olacağını kabul ederek, bunun da pek yakın zamanda normale gireceğini ve hakiki Türk filmi yapan, sanat anlayışı bulunan film âmillerinin meydana çıkacağı muhakkaktır. Bu şekilde de yalnız ticarî zihniyetle çevrilen filmler yerine sanat cephesi de kuvvetli olan filmleri göreceğimizeyiz.

1955 yılında filmciliğimizde kelimenin tam mânasıyla büyük bir gelişme görünmektedir. Yine yeniden bazı film âmili ve komisyoncusu firmalar kurulmuş ve bunlara şimdiye kadar buldukları bir Yeşilçam Sokağı az gelerek, Büyük Bayram, Topçekenler, Küflüçüğü, Bursa, Alyon, Kuloğlu, Ağacamii vesair Beyoğlu'ndaki sokaklara yayılmışlardır. Diğer taraftan filmlerde çalışan teknisyenler, artistler ve film âmili firmalar birleşerek sendika ve kooperatifler kurmuşlardır. Bu yılın yazında çevrilen yüzden fazla filmin yine bir kısmı gösterilmemiş ve önümüzdeki kış sezonuna bırakılmak mecburiyetinde kalmıştır. Ham film darlığı yüzünden bir kısım filmler de yarım kalmış vaziyette idi. Buna rağmen yurdumuzdaki sinemalarda 51 yeni yerli film gösterilebilmiştir. Bu filmler Taksim, Lâle, Şan, İnci, Atlas, Sümer, Melek, Lüks, Azak, Suat, Saray ve Çemberlitaş sinemalarında gösterilmiştir. Burada dikkate şayan bir taraf, bu sinemalardan bazıları, şimdiye kadar pek az Türk filmi gösterdikleri ve hattâ hiç göstermedikleri halde bu yıl göstermeleri,

film âmillerini olduğu kadar sinema müşterilerini de sevindirmiştir. Çevrilen ve halka gösterilen filmler yine geçen yıllarda olduğu gibi muhtelif janrda idiler, içlerinde tarihi, melodram, komedi, kahramanlık, macera, ve sosyal filmler yer almıştı.

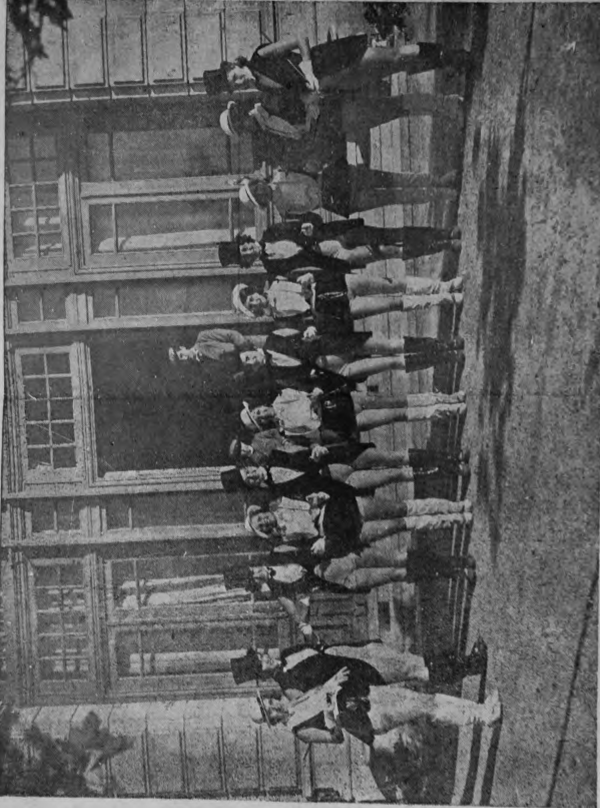
Bu yıl filmciliğimizin belli başlı dertlerinden biri, ham film darlığıdır. Evvelce dağıtılmış olan bir miktar film, bugün tamamen kullanılmış bulunuyor. Bir çok firmalar bu yüzden kapanma tehlikesine bile düşmüş bulunmaktadır. Bu kış sezonunda seyredeceğimiz yerli fimlerin bir kısmı, geçen yıllardan yarım kalmış olanlardır.

Türk filmciliği gelişmiş ve Balkan komşularımızdan değil, Orta Avrupa'daki bir çok memleketlerin önünde gelmektedir. Ancak yapılan ve yapılması istenen işler, küçük sermayelerle ve başıboş olarak yapılmıştır. Eğer hükümet bu işi başka memleketlerde olduğu gibi, ele alır da hem bu küçük sermayeleri birleştirir ve hem de her bakımdan yardımda bulunursa kalite taşıyan filmler de daha fazla çevrilmiş olur. Nihayet yardım yapan hükümetimizin çevrilen bu filmleri murakabe etmesi de şarttır.

Kaynak

Yeni Yıldız dergisi: 1. bölüm: cilt 3, sayı 36 [03.02.1956]; 2. bölüm: cilt 3, sayı 37 [10.01.1956]; 3. bölüm: cilt 4, sayı 38 [17.02.1956]; 4. bölüm: cilt 4, sayı 39 [24.02.1956]; 5. bölüm: cilt 4, sayı 41 [09.03.1956]; 6. bölüm: cilt 4, sayı 42 [16.03.1956]; 7. bölüm: cilt 4, sayı 44 [30.03.1956]; 8. bölüm: cilt 6, sayı 63 [08.08.1956]

Söz | Bir Allah Bir

YEŞİLÇAM oteli dansı (RUMBA)

ELHA
İDARESİNDE
BİR
BOSU

“Söz Bir Allah Bir”

Nusret KEMAL

Bir film üzerinde tenkitler yapabilmek için evvela, sinemanın; maksatlarının neler olduğunu düşünmek lazımdır. Sinema, bugünkü medeniyetin şüphe yok ki en umumî ve en tesirli terbiye ve eğlence vasıtasıdır. Bu itibarla her sahada inkılâplar yapmak ve yeni medeniyet âlemine iltihak etmek yolunda olan bir memlekette sinemanın şu hizmetleri olabilir: İnkılâbı memlekete yaymak, millî kültürün yeni telakkilere göre kurulmasında ve inkişafında âmil olmak, halka bilhassa bedî zevkleri inkişaf ettirici terbiyevî eğlence vermek, Türk memleketini, Türk halkını, Türk kültürünü ve Türk inkılâbını dışarıya tanıtmak.

“İstanbul Sokaklarında”, “Karım Beni Aldatırsa”, “Söz Bir, Allah Bir” gibi Türkçe filimlerde - Türk filimlerinde demeğe dilim varmıyor - bu maksatlardan hiçbirine raslamak mümkün değildir. Bu filimler yalnız yüksek sanat adamlarına hitap eden bir “sanat”, filimi olsaydı, belki “sanat sanat içindir!” lafı ileri sürülebilirdi; bu nazariyenin bile münakaşa edildiği bu zamanda ise bu Türkçe filimler, bilhassa sonuncusu, “sanat” şöyle dursun, birçok manasız söz ve hareketleri, birçok galiz ve müstekreh his ve manzaraları karmakarışık perde üzerinden geçirmekten ileriye varamıyor; “halk bunu istiyor,, gibi haksız bir telmihte bulunarak Türk halkına, Türk kültürüne en büyük hakareti yapmak küstahlığını gösteriyor. Her insan, ne kadar kültürlü olursa olsun, nihayet hayvandır; en münevver adamda bile bulunan cinsî hisler, şüphe yok ki, görgü ve bilgisi az, bedî zevkleri inkişaf etmemiş olan. insanlarda daha ziyade satıhtadır. Çok sinemaya giden bir insanım; diyebilirim ki, insanların, bu cinsî hislerini gıcıklyarak para kazanmağı “Söz Bir, Allah Bir” filimi kadar hedef edinen bir filime raslamadım. Garbin şüphesiz, çok tenkide layık filimleri vardır; fakat bunların en açıkları bile bu kadar müstekreh ve vardırıldığı hükümler itibariyle bu kadar gayrı ahlakî değildir.

“Söz Bir, Allah Bir” filiminde varılan hükümler nelerdir? 1- Sözde durmak budalalıktır; 2- Safdil bir kocası olan bir kadının namussuzluğu mubahtır; 3- Arkadaşlık hissi istismar edilmesi mubah olan bir safdilliktir. Sözde durmağı, dürüstlüğü, mertliği millî ülkü bilen, kadının namusunu

her şeyin üstünde tutan, arkadaşlık hissi bütün milletlerin üstünde olan bir milletin karşısında bütün beşeriyetin malı olması icabeden bu hasletlerle alay ediliyor. Suriye’de, Mısır’da, Irak’ta revaç bulur bezirgânlılıyla Türk kadını çıplak teşhir ediliyor! Türk vatanının en güzel bir köşesi bir umumhane gibi gösteriliyor! Türk’ün kültürü, bedîu zevki tahtessıfıra indiriliyor!

Türk sinemacılığının dışarda yapacağı propoganda bu mu?

Sinema sanatinde muvaffak olup olmamak bahsine gelince, film bu bakımdan tenkit dahi edilemez. Ortada dejenere olmuş bir orta oyunu benzerliğinden, kötü bir meddah taklitçiliğinden ve Kel Hasan’daki deli uşak soytarlığından başka bir şey yok. İnsan “Kel Hasan”ı, “Naşit”i, “Süruri”yi hikmet, minnet ve hasretle anıyor.

Yegâne tuhaflik taklit yapmakta bulunuyor; ve bu uğurda, millî birliğe en muhtaç olduğumuz bir zamanda birçok vatandaşların içine şüphe salınıyor.

Ve netice: Üç beş kuruş...

Türk inkılâbı, devletçiliği şiar edinen bütün rejimler içinde, serbest ticarete en geniş sahada bırakan, fert teşebbüsüne en koruyucu kucak açan bir rejim olmuştur. Fakat, nasıl kasap dükkânında ölü eşek eti sattıramazsa, kokmuş bir sanat leşinin de gönülleri bulandırmasına tahammül edemez.

Sinemacılık, bütün terbiye işleri gibi, bir şahsî menfaat işi olmaktan ziyade bir millî hizmet işidir. Temenni edelim ki, henüz başlangıcın bucalamalarında fazla sendeliyen ticaret sinemacılığımız, millî kültürümüzdeki hizmet rolünü bulmakta ve o rolün icaibettirdiği yüksek sanat ruhuna ermekte gecikmesin; Türk gençliği şakaları için millî sinemacılığımızın sanatkârlarında “Söz Bir, Allah Bir” filiminde sembolize edilen iki parmak işaretinden daha ziyade taklide değer jestler bulsun; kendi dilinde yapılan filimlerin bütün dünya filimlerine malzeme zenginliğiyle değil, ruh zenginliğiyle üstün olduğunu huşu ile duysun; yabancı bir memlekette bir Türk filimi seyreden bir yurtdaş, ırkdaş başını eğmeğe mecbur olmasın, bilâkis milletinin yüksek kültürüyle göğsünü kabartsın.

Kaynak

Ülkü, no. 10, İkcinciteşrin 1933

Kitabiyat

“Türkiye’de Sinema ve Tesirleri” Üzerine Notlar

M. Bülent VARLIK*

Bu “kitabiyat” yazısı üç bölümden oluşmakta. İlk bölümde, 24 yıl önce yayınlanan bir kitap tanıtma yazısını bazı eklemeler ve düzeltmelerle gözden geçirilmiş olarak yeniden yayınlamaktayız.¹ İkinci bölümde birkaç yıl önce yayınlanan bir kitap hakkında kısa bilgiler aktaracağız. Son bölümde ise konu ile ilgili görüşlerimize yer vereceğiz.

* * *

1895 yılının son günlerinde Paris’te halka açık ilk gösterinin yapılmasından bir yıl sonra, sinema Osmanlı Devleti’ne de girmiştir. Önceleri sarayda yapılan gösteriler daha sonra kitlelere yönelmiş, özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte İstanbul, İzmir ve Selanik gibi merkezlerde sinema salonları açılmıştır.

Kitlelerin sinemaya olan ilgisinin artışı sonucu bazı süreli yayınlarda sinema üzerine yazılar yayınlanmış, özellikle Fransızca dergiler meraklıları tarafından izlenir olmuş, bu arada *Ferah* (1914), *Temaşa* (1918) ve *Sinema Postası* (1923) gibi sinema ile ilgili dergiler çıkmıştır.²

Türkiye’de sinema konusunda ilk kitap ise Cumhuriyet’in ilanından sonra yayınlanmıştır. Bu eser, 1927’de İzmir Türk Ocağı tarafından yayınlanan ve Ahmed Hikmed’in A. Sluyi(?)’den çevirdiği *Mekteb ve Sinema*’dır. Bunu Sedat Simavi’nin 1931’de yayınlanan *Sesli, Sessiz ve Renkli Sinema* adını taşıyan bir diğer kitap izlemiştir. Kitapta Fransızca kaynaklara dayanılarak sinema üzerine teknik bilgiler verilmekte, dönemin ünlü sanatçıları tanıtılmaktadır. Bu iki kitaptan sonra yayınlanan Hilmi A[dnan] Malik

* İktisatçı - mbvarlik@gmail.com

1 Bu yazının ilk metni için bkz: M. Bülent Varlık; “Türkiye’de Sinema ve Tesirleri/52 Yıl Öncesinden Bir Kitap”, *Video-Sinema*, No: 13, Temmuz/Ağustos-1985, ss: 26-27.

2 Türkiye’de yayınlanan sinema dergileri için bkz: Burçak Evren; *Başlangıcından Günümüze Türkçe Sinema Dergileri*, Korsan yay., İstanbul-1993, ss: 119 ve Ali Özyayar; *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, Öteki yay., Ankara-1999, ss: 39-43.

[Evrenol]'in *Türkiye'de Sinema ve Tesirleri*³ adlı eseri ise kendi alanında oldukça ciddi bir çalışmanın ürünü olma niteliğini taşımaktadır.

1899/1900 yılında doğan yazar⁴, 1930'lu yılların oldukça verimli kalemlerinden birisidir. İmzasına zaman zaman *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi ile *Türk Yurdu* ve *Ülkü* dergilerinde⁵ rastlanılan yazarın saptayabildiğimiz kadarı ile 14 eseri bulunmaktadır.⁶

Kitabı yayınlayan Kitap Yazarlar Kooperatifi, muhtemelen Türkiye'deki ilk yazarlar kooperatifi olma niteliğini taşımaktadır. 1980'li yıllarda Yazko, Dayanışma, Ayça gibi örneklerini gördüğümüz bu örgütlenme tipinin öncüsüne Cumhuriyet'in ilk yıllarında rastlanması şüphesiz ki ilginçtir.⁷

3 Hilmi A. Malik; *Türkiye'de Sinema ve Tesirleri*, Kitap Yazarlar Kooperatifi neşriyatı, Ankara-1933, ss: 56.

4 Yazar hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Saptayabildiğimiz kadarı ile ABD Büyükelçiliği'nde müşavir olarak çalışmış, 1932'de Berceste Anter ile evlenmiş ve bu evlilikten 3 çocuğu olmuştur. Bir ara Talim ve Terbiye Kurulu'nda görev yapan Evrenol, III. Dil Kurultayı'na da katılmıştır. *Cep Kılavuzu*'nda geçen kelimelerin İngilizce karşılıklarının belirlenmesine de katkı sağlamıştır. Gökhan Akçura; *Aile Boyu Sinema*, İthaki yay., İstanbul-2004, s: 269'da Evrenol'un "büyük olasılıkla bir öğretmen" olduğunu tahmin etmesine rağmen, her hangi bir dayanağı olmayan bu tahmine katılmak pek mümkün değildir.

5 Yazarın *Ülkü*'nün ilk serisinde yayınlanan yazılarına bir örnek olarak bkz: Hilmi A. Malik; "Kışla ve Köy Terbiyesi", *Ülkü*, No: 3, Nisan-1933, ss: 237-240.

6 Yazarın imzasını taşıyan eserleri onbiri [biri İngilizce olmak üzere] telif, biri derleme, biri çeviri ve biri de daktilo metnidir.

Çocuk ve Ruh Terbiyesi, Hilal Matbaası, İstanbul-1926, ss: 87.

Demokrasi Mefhumu ve Mücrimlerimiz, Köyhocası Matbaası, Ankara-1931, ss: 45.

Türkiye'de Suçlu Çocuk/İçtimai Dertlerimiz, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara-1932, ss: 151.

Yaratıcı Küçük İnsan ve Kabiliyeti, Burhanettin Matbaası, İstanbul-1932, ss: 148.

İnkılap Yolunda, Kitap Yazarlar Kooperatifi neşriyatı, Ankara-1933, ss: 50.

Annelerin Kızlarına Öğütleri, Ankara Halkevi yay., Ankara-1933, ss: 24.

Türkiye'de Sinema ve Tesirleri, Kitap Yazarlar Kooperatifi neşriyatı, Ankara-1933, ss: 56.

Revolutionary Turkey, Librairie Hachette yay., Ankara/İstanbul-1936, ss: 148.

Elmadağında Memiş, Haşet Kitabevi yay., Ankara-1940, ss: 18.

Dinin Kalkanması, Haşet Kitabevi yay., Ankara-1953, ss: 20.

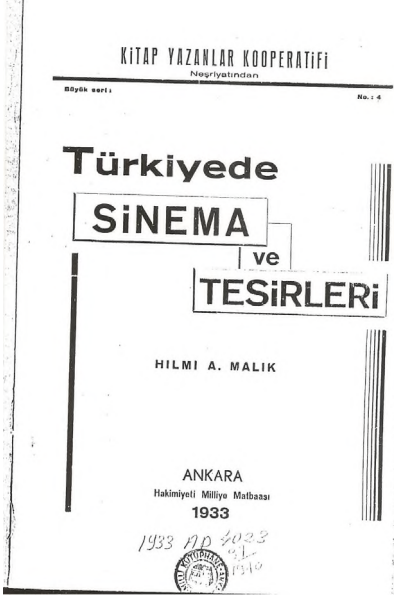
Osmanlıca-Türkçe-İngilizce Lûgat, 1958, (daktilo metni).

Dinde Tefekkür, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul-1962, ss: 45.

Gerilikle Savaşan Filozoflar, (derleme), Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul-1966, ss: 31.

Maurice Meaterlinck; *Arı/Esrar Dolu Bir Hayatı*, (çeviri), Çankaya Basımevi, Ankara-1938, ss: 112.

7 Kitap Yazarlar Kooperatifi 1931 yılında kurulmuş ve 1933'te ardı ardına 11 kitap yayınlamıştır. Halk biliminden petrole, nümizmatikten eğitime kadar geniş

Kitabın neden yazıldığı "Başlarken" başlıklı girişte;

Her şeyi avucu içine alan ve yoguran yüce Türk inkılâbı halkın terbiyesinde çok mühim roller oynayan sinemayı başı boş bırakamaz. Türkiye'de gösterilen filmleri kontrolden başka; halkın terbiyesine, siyasî ve içtimâî hayatına doğru umumiyetle takip edilen hedefe çok uygun ve millî filmlerin hazırlanması da inkılâbın hazırladığı yeni mektepler kadar mühim ve lâzımdır.

Nasılki Türk inkılâbı ve halkı çocukların sâğlam ve millî bir terbiye almalarını candan diledi ve bunu kendileri için en büyük bir gaye edinerek verimli mektepleri açtı ve açacaksa,

tesirleri müsbet ve millî filmlerin yapılması ve hazırlanması için de o kadar büyük gayretler ve himmetlerle çalışmaları lâzım ve ehemmiyetlidir.

Bunun ehemmiyetini ve lüzumunu takdir ve idrak eden Avrupa memleketleri, ... bu sahada çok ileri adımlar ata bilmişlerdir. Türk milleti, Türk inkılâbı bunlardan geri kalmaz, kalmaması gayedir (s: 5)⁸

satırları ile açıklanmıştır.

bir yelpazeyi içeren yayınlan hakkında kısa bilgi için bkz: Selim Nüzhet [Gerçek]; "Kitap Yazarlar Kooperatifi Neşriyatı", *Ülkü*, No: 17, Temmuz-1943, ss: 381-384. Yazar, Evrenol'un kitabını şu satırlar ile tanıtmaktadır:

"Hilmi Malik Beyin bu kitabı çok değerlidir. Ebeveynin ve terbiyecilerimizin dikkat ve alaka ile okumaları lazımdır.

Kitabın başındaki sinemanın tarihçesi, bize gelişi, bizde film sanayi ve bizdeki sinema ve seyirci adedi üzerinde rakamlara müstenit kısımdan sonra kitapta 8-14 yaşındaki 60 ilk mektep çocuğunun bir film hakkında tahrirî suallere verdikleri cevapları tahlil eden esaslı bir tetkik vardır. Kitapta, sebepleriyle, sevilen ve sevilmeyen sinema artistlerinin nisbetleri, filimin propaganda kuvveti, menfi tesirleri izah edilmekte, sinemanın müsbet tesirleri gösterilmekte ve başka memleketlerin ne yaptıkları hakkında da malumat verilmektedir.

Eser pek haklı olarak: "Temiz, sâğlam düşünceli, muayyen millî terbiye akidelerine malik bir cemiyetin kurulması için halkı her gün sinema tesirlerinden kurtarmak cemiyetin en büyük gayelerinden biri olmalıdır" temennisiyle bitiyor.

Tekrar edelim müellif tebriğe, kitap da herkese tavsiyeye layıktır" (ss: 383-384).

8 Tüm alıntılarda metnin dili aynen korunmuş, düzeltilme yapılmamıştır.

Daha sonra 11 kısa bölüm yer almaktadır.

Kitabın hazırlanışında nasıl bir yöntemin izlendiği ilk bölümde belirtilmektedir.

İkinci bölümde, dünyada ve Türkiye’de sinemanın tarihi özetlenmektedir. Bu bölümde dikkati çeken nokta, ilk Türk filmi olarak “Pençe” adının verilmesi, Fuat [Özkınay] Bey tarafından filme alındığı ileri sürülen “Ayastefanos’taki Rus Abidesi’nin Yıkılışı”ndan söz edilmemesidir.

Türkiye’de Film Sanayii

“Türkiye’de Film Sanayi” adını taşıyan üçüncü bölümde, ülkede bulunan stüdyolar ve film dağıtıcılarının bir listesi bulunmakta. 1926-1931 yılları arasında ABD’nden ithal edilen filmlerin uzunluğu ve dolar olarak değeri verilmektedir. Bu verilere göre, 1926’da yaklaşık olarak 17 bin dolarlık, 1931’de de 12 bin dolarlık film ithalatı yapılmıştır (s: 10).

Dördüncü bölümde, 1932’de Türkiye’de 130 sinema salonunun bulunduğu, toplam koltuk sayısının 60 bin civarında olduğu belirtilmektedir. Sinema salonlarının 35’i İstanbul’da, 9’u İzmir’de, 5’i Eskişehir’de, 4’ü Adana’dadır. Ankara ve Antalya’da üçer, Adapazarı, Balıkesir, Biga, Bursa, Mersin, Ordu ve Tekirdağ’da ikişer sinema salonu bulunmaktadır (ss: 12-15).

Sinemanın önemli bir propaganda aracı olduğunu belirten yazara göre,

Her sinemanın vasatı istiabını 500 kabul eder ve ülkemizdeki 130 sinemalarda muntazaman ve her gün milli filmler göstermek kabil olsaydı, günde 65.000 ve ayda ise 1.950.00 yurttaş yeni fikirleri, inkılap fikirlerini aşlamak kabil olurdu (s: 16).

İlk Sinema İzleyicileri Anketleri

Daha sonra gelen bölümlerde, iki ayrı anketin sonuçları detaylı olarak verilmektedir. Sinemanın çocuklar üzerindeki etkisini saptamaya çalışan yazar, ilk ankette 8-14 yaşlarındaki 60 ilkokul öğrencisini *Mustafa* adlı bir Sovyet yapımı filme götürmüş; öğrenciler filmi izledikten 1 ve 52 gün sonra hatırladıklarını yazmıştır. Öğrencilerin yazılarından örnekler veren yazar, aradan iki aya yakın bir zaman geçmesine rağmen, filmin hatırlanma oranının oldukça yüksek düzeyde gerçekleştiğini belirtmektedir. Daha geniş kapsamlı olan ikinci ankette 143 erkek ve 322 kız ilkokul ile 244 erkek ve 211 kız ortaokul/lise öğrencisine sinema ile ilgili sorular yönelmiştir. 1932 ilkbaharında yapılan anketin bulgularına göre; “erkek çocukların % 57’si ya yalnız ve yahut da erkek arkadaşlarıyla; kızların % 80’i aileleriyle ve yalnız % 5’i arkadaşlarıyla sinemaya” gitmektedir (s: 32). Ortaokul ve lise öğrencilerinden erkeklerin % 19’u, kızların % 11’i sinema yıldızına benzemek istemektedir (s: 32). Öğrencilerin çoğu sevdiği sanatçıların fotoğraflarını saklamakta, bazen

de asmaktadır (s: 33). Amerikan, Alman, Fransız ve Türk sanatçıları seven öğrencilerin önemli bir bölümü çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan sinema ile ilgili yazıları yakından takip etmektedir. En çok okunan yayınlar arasında *Cine Mirroir* (Fransızca) ve *Holivut* dergileri ile *Vakit* gazetesi başta gelmektedir (ss: 34-55).

Filmin Propaganda Vasıtaları ve Kontrolü" başlığını taşıyan yedinci bölümünde dönemin önde gelen beş gazetesinin; *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Vakit*, *Akşam* ve *Son Posta*'nın çeşitli sinema haberlerine sayfalarında % 1,8-6 arasında yer verdiği belirtilmektedir. Yine aynı bölümdeki bilgilere göre, Türkiye'de satılan yabancı sinema dergileri arasında Fransız dergileri başta gelmektedir. 1932'de 12 Fransız dergisinin toplam satış miktarı 3.825'tir. Beş Alman dergisi 400, beş İngiliz dergisi 431 ve üç ABD dergisi 56 adet satılmaktadır (s: 39).

Sinemanın Olumsuz Etkileri

Sekizinci bölümde sinemanın olumsuz etkileri tartışılmaktadır. Filmlerin çocukların psikolojik yapısı üzerinde etkisi olduğunun, çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar ile kesinlikle ortaya çıktığını belirten yazara göre;

Küçük çocukların ve ilk mektep çağındaki çocukların çok defalar yetmişmiş gençlik ve büyükler için hazırlanan filmleri gördükleri vakidir. Halbuki bu gibi filmler küçük çocukların menfi terbiyesine hizmet eder. Şüphe yok ki, küçük çocukların üzerinde en fazla tahribat yapan filmler kabalık, sertlik ve şiddet gösteren filmlerdir... Bu vazifeleri ihtiva eden filmler çocukları rahatsız ettikten başka hayatta çekingen ve korkak bile yaptığı vakidir.

Binaenaleyh küçük çocukların harbi, esrarı şekaveti gösteren yani sertliği, kabalığı ve şiddeti temsil eden filmleri görmekten menetmeli. Çocukları gece sinemalarına sokmamalı. Sabah ve akşam matinelere devam eden çocukların % 99'u sinemanın en ucuz mevkilerinde oturmaları, ayrıca tetkike değer bir meseledir. Çünkü, perdeye yakın ve en önde oturan çocukların zamanla gözleri bozulabilir. Bu hale göre, bugünkü sinema kuvvetli bir kontrol altına girmelidir ki, milli müesseselerin verdiği ve vermek istediği terbiye ile çarpışsın.

Dışarıdan gelen sinema filmlerini daima gören Türk çocukları ve gençliği haricin mütemadi ve her türlü tesirleri altında kalacağı pek tabiidir. (ss: 42-43)

Yine aynı bölümde, yazar sinemaya gidenleri çeşitli sınıflara ayırmaktadır. Bu sınıflar şunlardır:

1. Her filmi görenler: Bunlar için sinema bir eğlence veya vakit geçirmeden fazla hastalık halini almıştır. Bu müdavimlerin % 98'ini gençlik teşkil eder.
2. Her hafta sonu filmlere gidenler.

Bunlar yeni bir şey görmek, eğlenmek için sinemalara giderler, 3. Üçüncü bir sınıf halk da yalnız iyi ve methodilen filmleri görmek için sinemaya gider. 4. Dördüncü sınıf bir halk ise filmde fazla sinemada bulunan halkı seyretmek için gider, 5. Beşinci sınıf bir halk ise sevişmek için sinemaya gider. Bunlar, sinemanın en gerilerini, localarını ve karanlık yerlerini tercih ederler (ss: 43-44).

Sinemanın Olumlu Etkileri

Daha sonraki bölümde sinemanın olumlu etkileri üzerinde durulmaktadır. “Eyi ve müsbet filmler”in çocukların ve halkın bilgisini artıracacağı;

Gazinin halkla teması, kuvvetini halktan alması, halkı sevk-etmesi, halkın heyecanı, Gazinin düşmanla savaşı ve onu ülkeden çıkarması, harp meydanlarında muvaffakiyetleri, Meclisteki geri ve karanlık zihniyetli şahıslarla mücadelesi, muvaffakiyeti, Türk Cumhuriyeti’ni kurması ve daha sonraki içtimai, siyasi ve iktisadi inkılapları gösterecek filmler[ın]

bu konulara “pek büyük bir merak uyandıracığı” ileri sürülmektedir (s: 45). Özellikle köylülerin eğitilmesinde sinemanın büyük önemi olduğunu vurgulayan yazar, okullarda bazı derslerin sinema yardımı ile daha iyi öğretilebileceğini belirtmektedir.

Onuncu bölümde İspanya, Fransa ve Sovyetler Birliği’nde “sinemanın halkı ve mektep talebesini uyandırmak ve terbiye etmek hususunda oynadığı roller” (s: 48) irdelenmektedir. Yazara göre özellikle;

Sovyet Rusya’da son on iki sene zarfında sinemanın oynadığı rol tetkike değer. Sovyet Ruslar her şeyde yaptıkları gibi sinemayı da ‘sanat sanat içindir’ küflü nazariyesinden kurtararak ‘sanat halk içindir, insanlara hizmet içindir, milletleri muayyen hedeflere doğru yürütmek içindir’ nazariyesini kabul ettirdiler(s: 50).⁹

Genel bir değerlendirmenin yapıldığı son bölümde ise; sinemanın kitle terbiyesinde çok mühim rolü bulunduğu, kitle üzerinde olumsuz etkileri olabilecek filmlerin “sıkı bir kontrol”den geçirilmesinin gerektiğini vurgulanmaktadır. Yazara göre;

Temiz, sağlam ve düşünceli bir cemiyetin kurulması, muayyen milli terbiye akidelerine yaratmak, onları çocuklara ve halka aşlamak ve böylece milli kültürü harici tesirlerden korumakla

9 Sovyetlerin devrimden sonra kitle iletişim araçlarından yararlanma yöntemleri, dönemin Türk aydınlarını oldukça etkilemiştir. Kitlenin eğitilmesinde radyonun kullanılması üzerine Sovyet deneyiminden yararlanılmasını öneren bir görüş için bkz: A. Refik Sıtkı; *İnkılap Psikologie’si*, Kader Matbaası, İstanbul-1934, ss: 97-99. Aynı metin Bülent Varlık; “Türkiye’de Radyo Yayınlarının İlk Yıllarına İlişkin Üç Belge”, *İletişim*, 1881/1, ss: 224-227’de yayınlanmıştır.

kabildir (s: 53)

ve bu hedefin gerçekleşmesi için "milli film"lerin yaratılması zorunludur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan *Türkiye 'de Sinema ve Tesirleri* adlı kitabın hem Türk sinema tarihi, hem de Kemalizm'in kitle iletişim araçlarına yaklaşımı açısından önem taşıdığı bir gerçektir.

* * *

Şimdi, birkaç yıl önce yayınlanan bir kitaba kısaca değinmek istiyoruz: *The Turkish Cinema in the Early Republicans Years*¹⁰ adını taşıyan eser ABD Büyükelçiliği'nin Türkiye'de sinema ile ilgili resmi belgelerini içermekte. Bu belgelerin en önemlisi de, ABD Büyükelçiliği'nin ikinci katibi Eugene M. Hinkle'in imzasını taşıyan 1 Temmuz 1933 tarihli "The Motion Picture in Modern Turkey" başlıklı bir rapor.¹¹

Rıfat Bali, elinde kesin bir kanıt olmasa da Evrenol'un eserinin bu rapordan "intihal" olabileceğini ileri sürmektedir. Ama, yine Rıfat Bali, Evrenol'un, Hinkle raporunda sözü edilen saha araştırmasına katılmış olabileceğini de kabul etmektedir. Sanırım, Rıfat Bali, bazı "esneklik"ler gösterse de biraz "katı" bir sonuca varmaktadır.

Neden? Bunun yanıtını son bölümde açıklamaya çalışacağız.

* * *

Son söz olarak şunları söyleyebiliriz: Evrenol tarafından kaleme alınan *Türkiye 'de Sinema ve Tesirleri* adlı kitabın Hinkle imzasını taşıyan raporun bir özeti olduğu açıktır. Bu konuda bir şüphe yok.

Ancak, kanımızda Hinkle'in imzasını taşıyan raporun önemli bir kısmı ya da en azından anketler ile ilgili bölümleri Evrenol tarafından hazırlanmıştır. Zaten, Evrenol da kitabında anketler ile ilgili olarak;

Maarif Vekaleti'nin müsaadesi, Ankara Maarif Müdüriyetinin ve bir çok büyük ve küçük mektep müdürlerinin ve muallimlerinin, tanıdık ve dostların yardımı ve muzaharetile 1932 senesinin başlangıcında Ankara'da ilk, orta ve lise mektep talebesine sinema filmlerine dair sualler dağıttım ve iycap eden izahatı vererek suallere cevaplar yazıldı ve toplatıldı. Bu sualler üzerinde sarf edilen uzun bir zamandan sonra neticeler tespit edildi (s: 6).

bilgisini vermektedir.

10 *The Turkish Cinema in the Early Republicans Years*, (haz: Rıfat N. Bali), The ISIS Pres, İstanbul-2007, ss: 297.

11 Aslı 217 sayfa olan bu raporun 8 sayfalık bir özeti için bkz: Orhan Duru; *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet yay., İstanbul-1978, ss: 238-246.

Çeşitli kaynaklardan yaptığımız araştırmalar sonucu Evrenol'un 1932 yılında ABD Sefareti'nde müşavir olarak çalıştığı ortaya çıkmıştır.¹² Zaten elçilikte görevli olmayan birisinin bu rapora ulaşmasının düşünülemediği de ortadadır. Ayrıca, Evrenol, 1936 yılında *Revolutionary Turkey* adlı bir kitap yayınlamıştır ve kitabın önsözünü 1933-1936 yıllarında Ankara'da görev yapan ABD Büyükelçisi Robert P[et] Skinner (1866-1960) yazmıştır. Sanırım, bir ABD Büyükelçisi'nin ülkesinin resmi bir raporunu özet halinde de olsa, bir anlamda “çalarak” kendi adıyla yayınlayan personeline böylesine bir “jest”te bulunması da pek düşünülemez!

Bu arada bir not düşelim: Evrenol'un 1932 yılında yayınlanan *Türkiye'de Suçlu Çocuk* adlı kitabı da anketlere dayanmaktadır ve Türkiye'de bu konuda yapılan ilk çalışmadır. Buradan Evrenol'un anket düzenleme ve değerlendirme konusunda yetkin bir kişi olduğu sonucunu çıkarabiliriz; ama hemen belirtelim bu çalışmanın kapsamı/içeriği ABD Büyükelçiliği tarafından mı belirlenmiştir, işte bunu en azından şimdilik, bilmiyoruz!

Kanımca, Evrenol, belki de çok büyük bir kısmı kendisi tarafından hazırlanan bir raporun özetini kendi adıyla yayınlamakta bir sakınca görmemiştir. Yine kanımca, ABD Büyükelçiliği de burada bir kasıt sezmemiştir. Ama, bütün bunlar, gönderilen Hinkle imzalı raporun “içeriği”nin Evrenol tarafından belirlendiğini de göstermez¹³.

En son söz: Muhtemelen “dış güçler” tarafından “biçimlendirilse” de *Türkiye'de Sinema ve Tesirleri* adlı eserin ülkemizde sinema sosyolojisi üzerine kaleme alınmış ilk eser olduğunu ileri sürmek kanımızca pek yanlış olmayacaktır.

---

12 Bu bilgiye çeşitli internet sitelerinden ulaşılmıştır. ABD Büyükelçiliği Halkla İlişkiler Birimi'ne yaptığımız başvuru sonucunda ise kayıtlarında bu isimde birisinin bulunmadığı yanıtı verilmiştir.

13 Bilindiği gibi, Birleşik Krallık, heryıl dünyanın dört bir yanındaki konsolosluklarına “standart” bir form göndererek doldurulmasını ister. Bundan kasıt, uluslararası düzeyde rahat karşılaştırma yapmaktır. Benzeri bir uygulamanın ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapıldığını düşünmek yanlış olmaz. Bir diğer deyişle, ABD Dışişleri Bakanlığı 1932 yılında bütün büyükelçilik ve konsolosluklarına belirli sorular içeren bir “anket formu” göndermiş olabilir!